

Amasya İlahiyat Dergisi – Amasya Theology Journal

ISSN 2667-7326 | e-ISSN 2667-6710

Aralık / December 2019, 13: 167-203

Osmanlı Şehzade Sancağı Amasya’da Fıkıh Kültürü

The Culture of Fiqh in Amasya the District of Ottoman Princes

Murat Polat

Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İslam Hukuku Anabilim Dalı
Assistant Professor, Amasya University, Faculty of Theology,
Department of Islamic Law
Amasya, Turkey
murat.polat@amasya.edu.tr
orcid.org/0000-0003-1983-5588

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 23 Temmuz / July 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 26 Eylül / September 2019

Yayın Tarihi / Published: 30 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Aralık / December

Sayı / Issue: 13 **Sayfa / Pages:** 167-203

Atıf / Cite as: Polat, Murat. “Osmanlı Şehzade Sancağı Amasya’da Fıkıh Kültürü [The Culture of Fiqh in Amasya the District of Ottoman Princes]”. *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 13 (December 2019): 167-203.

<https://doi.org/10.18498/amailad.595640>.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.
<https://dergipark.org.tr/amailad>.

The Culture of Fiqh in Amasya the District of Ottoman Princes

Abstract

Culture is reading, understanding, seeing, seeing the provision of the provision, reason and intelligence to nurture and treatment means in another sense. Culture is divided into two parts: the general culture of the general culture of all nations as the scope of culture and private culture, where only the culture of a nation a state or a country is addressed. Every nation has its own culture. It is an indisputable fact that the city of Amasya has been home to countless cultures since the day it was founded. In this cultural climate, many scientists, inventors, doctors, historians, geographers and poets have been trained in the field of which the name is heard or not heard, famous or not. After the acceptance of Islam under the umbrella of the Islamic civilization it is understood that there is a certain culture of jurisprudence besides the other cultures many scholars, scribe, preacher and their valuable works who grew up in Amasya. Our research focuses on the current fiqh culture in Amasya in the context of the works written about the city of Amasya, the flag of princes, especially fetwas and sermonic and thus aims to reveal this wealth.

Summary

Culture is reading, understanding, seeing, seeing the provision of the provision, reason and intelligence to nurture and treatment means in another sense. Culture is divided into two parts: the general culture of the general culture of all nations as the scope of culture and private culture, where only the culture of a nation a state or a country is addressed. Every nation has its own culture. It is an indisputable fact that the city of Amasya has been home to countless cultures since the day it was founded. In this cultural climate, many scientists, inventors, doctors, historians, geographers and poets have been trained in the field of which the name is heard or not heard, famous or not. After the acceptance of Islam under the umbrella of the Islamic civilization it is understood that there is a certain culture of jurisprudence besides the other cultures many scholars, scribe, preacher and their valuable works who grew up in Amasya.

Many works have been written about Amasya and made incredible contributions to its history and culture. Our research does not include all of these works, but the religious life and culture. The independent works that deal with this aspect of Amasya already started to be written in the 18th and 19th centuries. The two most important works among these are Mustafa Vâzih Efendi's "*Belâbil er-râsiye*" and Abdurrahman Kâmil Efendi's "*Fatâvâ*" which also touches on the subjects that are not mentioned in the book. These two works

reflect all the fiqh life in Amasya in detail. For this reason, these two works are the main source in our research.

In addition to these, some historical memories and memories written by the authors of the period were also mentioned in order to mention the old religious beliefs and rituals seen before the Islam in Amasya. Because some beliefs and rituals before Islam continued after Islam and applied to the public opinion.

Scholars of that period accepted fatwa of those beliefs and rituals that were in accordance with Islam and rejected those that were not.

When we look at the systematic of the study, our study firstly gives brief information about the religious life of Amasya before Islam. Then, the research examines the works written about the fiqh life of Amasya.

Lastly, fiqh culture has been subjected to examination under the titles of Worship, Legal Proceedings and Punishment by adopting the method widely used in fiqh literature.

In the title of vigils cleaning, prayer, fasting, pilgrimage and zakat issues; within the scope of the Law of Obligations in the Law of Immigration, the sale of the party, contract, negotiation and execution contracts, easement and recourse rights and silkworm trade; marriage, talaq and childcare issues under family law; under the title of grims, disguise, the right to the eye, food and beverages, games, acceptance of the invitation and the gift, the deeds of verbs and hunting; customs and traditions under the title of customs and traditions, oath betting, inheritance division fee and foundation issues; under the title of Punishment, the issues of promissory, tazir, financial tazir, compensation and diet penalties were discussed.

As a result, in this research, the fact that Islam had a constructive, directing and productive character from the beginning made it a fundamental, decisive and permanent factor before any culture and civilization. Amasya society is one of the societies in which the fiqh culture established, directed and produced by Islam, fully intervenes in the culture of human substitution and reveals its own model of life. The most subtle problems from worship to legal proceedings and punishment were solved by fatwa authority, and it was observed that as a result of the sensitivity of the mufti and the supervisor on religious matters, the commanding movements were not included.

It has been observed that many fiqh events in Amasya and the resolution of them by the fatwa authority make it feel that the people of Amasya attach importance to Islamic jurisprudence and that they organize their lives accordingly.

Amasya fiqh culture "*Make it easy, do not make difficult. Good news, do not intimidate*" hadith public faith that the general principle of the operation has

been overtly observed. Because, when the fatwas given are reviewed, not only the views of Abu Hanifa, but also the opinions of other jurists within the sect are included in order to operate this principle.

As mentioned in the sources used, it was observed that some of the fatwas were asked about the hypothetical events and the reflections of the Iraqi school prevailed in the town of Amasya.

Keywords: Fiqh, The Culture of Fiqh, Scribe, Ottoman, Amasya.

Osmanlı Şehzade Sancağı Amasya'da Fıkıh Kültürü

Öz

Kültür; başka bir anlamıyla okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden hüküm çıkarmak, akli ve zekâyı terbiye ve tedip etmek demektir. Kültür, kapsamı itibarıyla bütün milletlerin umumi olarak kültürünün ele alındığı genel kültür; sadece bir milletin, bir devletin veya bir memleketin kültürünün ele alındığı özel kültür olmak üzere iki kısma ayrılır. Her milletin kendine özgü birtakım kültürü vardır. Amasya şehrinin de kurulduğu günden bugüne sayısız kültüre ev sahipliği yapmış olduğu gerçeğinden hareketle kendine has bir kültürünün oluştuğu tartışılmaz bir gerçektir. Bu kültür ikliminde ismi duyulan veya duyulmayan, meşhur olan veya olmayan dalında mütehasıs pek çok bilim adamı, mucit, tabip, tarihçi, coğrafyacı ve şair yetişmiştir. İslamiyet'in kabulünden sonra ise İslam medeniyetinin şemsiyesi altında diğer kültürlerinin yanında belli bir fıkıh kültürünün de oluştuğu, Amasya'da yetişen pek çok âlim, fakih, din adamı ve onların bıraktığı kıymetli teliflerden anlaşılmaktadır. Araştırmamız başta fetvalar ve mevzeler olmak üzere şehzadeler sancağı Amasya şehri hakkında yazılan eserler bağlamında Amasya'da mevcut fıkıh kültürünü ele almakta, böylelikle bu zenginliği gün yüzüne çıkarma amacı gütmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Fıkıh Kültürü, Fakih, Osmanlı, Amasya.

Giriş

Kur'an'ın hayata tatbiki olan sünnetin, Müslüman hayatında vazgeçilmez bir kültür oluşturduğu tartışılmaz bir realitedir. Bu kültür, Müslümanı beşikten mezara kadar takip eden, hayatının her aşamasında onu yalnız bırakmayan bir özelliğe sahiptir. Hz. Peygamber'in hayata dair her bir uygulaması, Müslüman için önemli bir örnek teşkil ettiği için yaşadığı ortamdan hukukî ve iktisadî hayata, sanattan mimariye, ulusal ilişkilerden uluslararası muamelelere kadar onu çepeçevre sarar. Sünnetin oluşturduğu bu kültür yumağını şekillendiren ve yaşama

tatbikini sağlayan ilim ise, fıkhın kendisidir. Zira kültür yumağı, sınırları kesin olarak belirlenmiş coğrafı bir bölgede kendine mahsus kültür öğeleriyle uyum içerisinde bir arada bulunması demektir.¹ Bir beldede sünnete uygun bir şekilde yapılar inşa edilmiş, ona uygun hayat tarzı vazedilmiş ve bu minvalde yaşam standardı oluşturulmuşsa o beldenin kendine ait bir fıkıh kültürünün var olduğu ileri sürülebilir. Amasya şehrinde zikredilen bu hususları birebir görmek, müşahede etmek hiç de zor değildir. Sayısız camilerin, hamamların, türbelerin, imaretlerin, zaviyelerin ve medreselerin bulunması dikkat çekilen durumun âdeta zeti mahiyetindedir.

Bu göstergelerin yanında Amasya'nın Osmanlı medeniyeti içerisinde "şehzade sancağı" olarak anılması, bu şehirdeki fıkıh kültürünün çeşitliliğini göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü bir şehrin şehzade sancağı olabilmesi u bölgesi olmasına, eski Anadolu beyliklerinin başşehri konumunda bulunmasına ve en önemlisi de tarih, kültür, medeniyet ve ticaret gibi aktivitelerin merkezi olarak benimsenmesine bağlıdır.² Amasya şehrinin de bu gibi şartları kendisinde barındırdığı gerek 182 yıl boyunca 12 Osmanlı şehzadesinin yetiştirilmesine katkı sađlamasından³ gerekse zikri geçen zengin kültür mirasından ortaya çıkmaktadır.

Amasya'da doğmuş veya görev yapmış veyahut Amasya'ya gönül vermiş kimselerin Amasya ile ilgili yazılı eserler imla etmeleri, yaşanan fıkhı sorunlara cevap aramaları da bu kapsamda düşünülebilir. Bir müftünün yaşadığı toplumun sorunlarına cevap verebilmesi, ilk önce iinde yaşadığı toplumun ihtiyaçlarını, örf ve adetlerini tanyacak kadar fıkhı kültürel birikime sahip olmasına bağlıdır.⁴ evre beldelerde zlemeyen ve çaresi bulunamayan fıkhı sorunların Amasyalı âlim ve fakihler tarafından çözüme kavuşturulması, Amasya âlimlerinin bu hususta yetkin olduğunu ispatladığı gibi Amasya'nın fıkhı sorunları çözme konusunda âdeta danışma merkezi olduğunu da gözler önüne sermektedir. Nitekim Amasya'ya daha önce hiç gelmeyen ve istila

¹ Vejdi Bilgin, *Fakih ve Toplum* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 62.

² Haldun Eroğlu, "şehzade", *Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38: 481.

³ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographia)*, trc. Adnan Pekman (İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları, 1983), 60.

⁴ Fahrettin Atar, "İftâ Teşkilatının Ortaya ıkışı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1985): 31.

etmeyi tasarlayan Timurlenk'in (ö. 807/1405), Anadolu'nun diğer beldelerinde çözüme kavuşturulamayan bir dizi dinî ve ilmî problemlerin Amasyalı âlim Pir Şücuaddin İlyas Çelebi (ö. 885/1481) tarafından beklenilenden daha iyi cevaplandırılması üzerine Amasya'yı istila etmekten vazgeçmesi,⁵ Amasyalı âlimlerin değerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Öte yandan pek çok âlim ve seyyahın Amasya'yı "*Anadolu'nun Oxford'u*", "*Anadolu Şehirlerinin İncisi*", "*Bağdadü'r-Rûm*", "*Medinetü'l-Hukemâ*", "*Medreseler Şehri*" gibi isimlerle anması⁶ Amasya'da eğitim ve öğretime verilen değeri gösterdiği gibi fıkıh kültürünün şehre ne kadar nüfuz ettiğini de ispatlamaktadır.

Araştırma inşa edilen yapıtlardan ziyade fetvalar ve tarih içerikli risaleler olmak üzere Amasya şehri hakkında yazılan eserler bağlamında Amasya'nın mevcut fıkıh kültürünü ele almaktadır. Zira bu tür eserler İslam toplumlarının günlük hayatlarını, ekonomik faaliyetlerini, sosyal-dinî aktivitelerini ve karşılaştıkları problemlerini canlı örneklerle ortaya koymaktadır. Böylelikle yıllarca şehzade sancağı olarak tanınan Amasya'nın devlet-millet düzleminde fıkıh kültürünün gün ışığına çıkması amaçlanmıştır. Araştırmamızda, ilk önce Amasya'nın din kültürünün tarihî sürecine ve fıkıh kültürüyle ilgili yazılan eserlerin tanıtımına yer verilmiş; akabinde klasik fıkıh kitaplarının konu sıralamasında asırlardır izlediği metot takip edilerek konular genel olarak ibâdât, muâmelât ve ukubât başlığı altında irdelenmiş, sonuç kısmıyla hitama erdirilmiştir.

1. Amasya'nın Fıkıh Kültüründen Önceki Dinî Yaşantısı

Anadolu'nun en kadim yerleşim yerlerinden birisi olan Amasya'nın tarihi, milattan önce beş binli yıllara kadar dayanmaktadır. Amazon sülalesinden Amamis adında bir Mısır hükümdarı ile başlayan Amasya tarihi, İslamiyet'i kabul edinceye kadar sırasıyla Harşenûn, Hun, Pontus, İran, Roma, Hazar, Rum, tekrar İran ve tekrar Rum medeniyetlerine ev sahipliği yapmıştır. Daha sonra VII. yüzyılda Müslüman Emeviler tarafından fethedilmesiyle Şam devletinin bir beldesi olmuştur. Amasya'da halen günümüzde ismini muhafaza eden

⁵ Ali Rıza Ayar - Recep Orhan Özel, "Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in Amasya Günlükleri'nin Tanıtımı ve Sadeleştirilmesi", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2013): 165; Osman Fevzi Olcay, *Amasya Şehri* (Amasya: Kültür Yayınları 2010), 123.

⁶ İlhan Şahin - Feridun Emecan, "*Amasya*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3: 2.

Şamlar Mahallesi bu fethin bir yadigârı konumundadır. Son olarak XI. yüzyılda Danişmentlerin eline geçen belde bu tarihten itibaren bir iki defa el değiştirse de genelde Müslüman Türklerin elinde kalmıştır.⁷ Hal böyle olunca Amasya'nın, kurulduğundan İslamiyet'i kabul edinceye kadar ki sürecinde totemizm, Gök tanrıçılık, Hıristiyanlık ve Şîîlik gibi pek çok din ve dinî akıma şahit olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Sözü edilen dinlerin canlı şahitlerini hala günümüz Amasya'sında görmek mümkündür. Sözgelimi; devasa boyuttaki Kral Kaya Mezarları, müzede sergilenen lahitler, küçük tanrı heykelleri ve kitâbeler canlı şahitler; şu anda mevcut olmasa da Süheyl Ünver'in (ö. 1898/1986) "*Amasya Günlükleri*" adlı eserinde zikredildiği üzere Yörgüç Paşa Camii'nin giriş kapısı üzerinde Hıristiyanlara ait bir kitâbe ve vaftiz taşının bulunması,⁸ keza M. Vâzıh Efendi'nin (ö. 1247/1831) eserinde geçtiği üzere Amasya Ok Meydanında Venk Manastırına ait bir vaftiz kuyusunun bulunması⁹ görsel şahitler olarak addedilebilir.

2. Amasya'nın Fikhî Problemlerinin Çözümüyle İlgili Bazı Eserler

Amasya hakkında kuşkusuz pek çok eser kaleme alınmıştır. Araştırmada bu eserlerin tamamının irdelenmesinden ziyade fıkıh kültürüyle ilgili olanlarını değerlendirmeye tâbi tutmak hem konunun sınırlandırılmasına hem de daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu nedenle, asıl konuya başlamadan önce Amasya'nın fıkıh kültürü hakkında direkt veya dolaylı olarak telif edilen bazı eserlerin tanıtılmasının yararlı olacağı kanaatindeyiz.

2.1. Belâbilü'r-râsiye fî riyâzi mesâilî'l-Amâsiyye

Mustafa Vâzıh Efendi tarafından kaleme alınan bu eser, Arapça bir isme sahip olup dili Osmanlı Türkçesi ve Arapçadır. Amasya ve ahalisi hakkında sorulan sorular ve verilen kısa cevaplar genellikle Osmanlı Türkçesi, cevapların gerekçesi ve yararlanılan kaynaklar Arapça ile izah edilmiştir. Bu eser, Amasya'nın fıkıh kültürü bağlamında yazılan ilk eserdir. Eserin telif tarihi, Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi 813 nolu nüshasında ifade edildiği üzere 1239/1823'tür.¹⁰ Mustafa Vâzıh Efendi

⁷ Olcay, *Amasya Şehri*, 25-28; Şahin - Emecen, "*Amasya*", 3: 1.

⁸ Ayar - Özel, "Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in Amasya Günlükleri'nin Tanıtımı ve Sadeleştirilmesi", 154.

⁹ Mustafa Vâzıh Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, Süleymaniye Kütüphanesi, nr. 3267, 8a.

¹⁰ Mustafa Vâzıh Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi, nr. 813, 4.

bu eserini aralıklı olarak üç defa Amasya müftülüğü görevini¹¹ ifa ederken kaleme almış olabilir. Araştırmada Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki 3267 nolu nüsha esas alınmıştır. 72 varaktan müteşekkil olan bu nüsha, üzerine sadeleştirme çalışması yapılması,¹² eksiksiz ve okunaklı oluşu diğer nüshalara nazaran tercih sebebidir. Nüshada yazılış tarihiyle ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Eser, iki bölümden müteşekkil olup birinci bölümde o dönemin Amasya'sına dair çoğunlukla soru-cevap şeklinde Arapça kaynaklara müracaat edilerek çözüme kavuşturulmuş fikhî problemler; ikinci bölümde ise Amasya'nın tarihî geçmişi ele alınmıştır.¹³

2.2. Fetâvâ-yi Abdurrahman Kâmil

Mecdizâde Abdurrahman Kâmil Yetkin Efendi'ye (ö. 1359/1941) ait olan bu eser, Amasya Belediyesi Kütüphanesi 272 nolu demirbaş listesinde bulunmaktadır. Eser, fihrist ve fikhî konuların işlendiği 70 yapraktan müteşekkil olup yazım tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir.¹⁴ Eserin ilk 45 yaprağında varak numaraları mevcut olup geriye kalan yapraklarında varak numaraları mevcut değildir. Abdurrahman Kâmil Efendi bu eserinde ilk olarak yukarıda bahsi geçen Mustafa Vâzih Efendi'nin Amasya ile alakalı fetvalarını bazı konuları dışında istinsah etmiş, yer yer açıklayıcı birtakım ta'lîkatlar¹⁵ yapmış,¹⁶ sonrasında genel olarak kitap ve bab başlıkları altında cuma namazı, hidâne, münâkehât ve müfârakât'la, yani evlenme ve boşanma hukukuyla ilgili birtakım zeyiller (tekmileler)¹⁷ yapmıştır. Müellifin, son

¹¹ Mesut Aydın - Recep Dünder, "Amasya Şehir Tarihleri", *The Journal of Academic Social Science Studies Jasss International Journal of Social Science* 6/3 (2013): 974.

¹² Mustafa Vâzih Efendi, *Amasya Fetvaları ve İlk Amasya Şehir Tarihi*, haz. Ali Rıza Ayar - Recep Orhan Özel (Amasya: Kültür Yayınları, 2014).

¹³ Bk. Mustafa Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 1b-72a.

¹⁴ Söz konusu eser üzerine yapılan çalışma için bk. Songül Keçeci Kurt, "Fetvalar Işığında 19. Yüzyılda Amasya", *Uluslararası Amasya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. M. Fatih Köksal v.dğr. (Amasya: Kıbatek Yayınları, 2017), 1: 297-98.

¹⁵ Ta'lîkat: Bir telifteki ifade ve görüşlere yönelik tenkit, açıklama, daha ayrıntılı bilgi verme, ilave, çıkarma ve tashih mahiyetinde sayfaların kenarlarına ya da alt kısımlarına eklenen notlar demektir. Sedat Şensoy, "Ta'lîkat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39: 508.

¹⁶ Bk. Abdurrahman Kâmil, *Fetâvâ-yi Abdurrahman Kâmil*, Amasya Belediyesi Kütüphanesi, nr. 272, 9, 18.

¹⁷ Zeyil (Tekmile): Genellikle yarım kalmış bir fıkıh kitabının eksik bölümlerini tamamlama ya da müellifi tarafından tamamlanmış bir kitabı yeni bölümler ekleme

kısımda değindiği bu meseleleri Amasya'da müftülük vazifesi ifa ederken kaleme aldığı söylenebilir. Çünkü 1900 yılında Amasya müftülüğü görevine atanınca,¹⁸ Osmanlı devletinin 13 Zilkade 1334/12 Eylül 1916 tarihinde bütün müftülere verilen fetvaları “Sicill-i İftâ” adlı bir deftere kaydetmeleri emrine¹⁹ binaen Amasya’da karşılaştığı fikhî problemleri ve cevaplarını “Sicill-i İftâ” adlı bu defterde kayda geçirmiştir.²⁰ Sonuç olarak, eserin ta’likat ve zeyil türü bir telif olduğu ve Amasya'nın fikhî kültürünü gözler önüne sermesi bakımından önem arz ettiği belirtilebilir.

2.3. Fetâvâ-yı Mesâ'il-i Belde-i Amasya

Osmanlı Türkçesiyle telif edilen bu eser, Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi 1559/1 nolu demirbaş listesinde bulunmaktadır. İstinsah tarihi 1315/1896 olup 246 yapraktır. İlgili kütüphanede eserin yazarı Kâdî Hân Fahreddîn Hasan b. Mansur Özcendî (ö. 592/1196), müstensihi ise Şair Hüsnü Bey olarak tescil edilmiştir. Ancak yaptığımız araştırmada eserin özel bir defter olduğu ve muhtevasında Mustafa Vâzih Efendiye ait *Belâbilü'r-râsiye* adlı eserin istinsahı, devamında İbn Âbidin'e (ö. 1252/1836) ait *Tenkîhu'l-Hâmidî*, Menteşzâde Abdurrahim Efendiye (ö. 1128/1716) ait *Fetâvâ-i Abdurrahim* ve Çatalcalı Ali Efendiye (ö. 1103/1692) ait *Fetâvâ-i Ali Efendi* gibi fakihlerin görüşlerine/eserlerine dayanılarak cevaplanmış çeşitli fikhî sorular ve nihayetinde ise Zaptiye Müşiri Hüsnü Efendi'nin hayatından bazı kesitler ve onunla ilgili şiirler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu eserde istinsah edilen Mustafa Vâzih Efendiye ait *Belâbilü'r-râsiye* adlı eserin dışında Amasya'nın fikhî kültürüyle ilgili herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.²¹

şeklinde ortaya çıkan literatürdür. Ali Hakan Çavuşoğlu, "Zeyil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44: 348.

¹⁸ Kâmil Şahin, “Yetkin, Abdurrahman Kâmil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43: 504.

¹⁹ Ferhat Koca, "Fetvahâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 499.

²⁰ Eserin ilk giriş sayfasında zikredilen “Amasyalı Naci Bendelerinin Müsellesât-ı şer’iyye defteridir” kaydı böyle bir düşüncenin doğmasına sebep olmaktadır.

²¹ Zira eserde geçen fikhî problem ve çözümleri temsili olarak Zeyd ile Amr arasında geçmekte ve İslam'ın genel fikhî hükümlerini barındırmaktadır. Bk. Hasan b. Mansur Fahreddîn Kâdî Hân Özcendî, *Fetâvâ-yı Mesâ'il-i Belde-i Amasya*, müst. Şair Hüsnü Bey, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, nr. 1559/1.

2.4. Amasya ile İlgili Bazı Fetvalar

Osmanlı Türkçesiyle yazılan bu kitabın müstensihisi Deresekili Mehmet Efendidir. İskilip İlçe Halk Kütüphanesi 1038 nolu demirbaş listesinde bulunan eser, totalde 34 varaktan müteşekkildir. Müstensih söz konusu eseri 1249/1833 yılında yazdığını ferağ kaydında belirtmiştir.²² Kitap, birebir Mustafa Vâzih Efendiye ait *Belâbilü'r-râsiye* adlı eserin istinsah edilmiş halidir. Eserin 1b-25a varakları arasında Amasya ile ilgili fetvalar, 25a-34a varakları arasında şehir tarihi ele alınmıştır. Bab başlıkları, gerekçeler, yer isimleri ve yararlanılan kaynaklar renkli mürekkeple belirtilmiştir.

Bu eserlerin dışında Amasya ile ilgili olarak Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 1684/2 nolu demirbaş listesine kayıtlı yazarı ve müstensihisi belli olmayan "*Fetâvâ fi hakkı'l-Amasya*" isimli bir eser daha mevcuttur. Eser, bir mühürlü fihrist varağı ve konuların işlendiğı 24 varak olmak üzere 25 varaktan oluşmaktadır.²³ Bu eserin yaptığımız araştırmada gerek içerik gerekse konuların dizaynı bakımından Mustafa Vâzih Efendiye ait olduğu tespit edilmiştir. Eserde yukarıda bahsi geçen *Belâbilü'r-râsiye*'deki konuların tamamı değil, sadece birinci bölümü ele alınmış, bab ve fasıl başlıkları ile yararlanılan kaynaklar renkli mürekkeple belirtilmiştir. Mustafa Vâzih Efendiye ait *Belâbilü'r-râsiye* adlı eserin üzerine çokça istinsahın yapılması hem eserin çalışılmaya değer olduğunu hem de Amasya fıkıh kültürünü yansıtmaya açısından başvurulabilecek bir kaynak mesabesinde bulunduğunu ispatlar niteliktedir.

3. İbadetlerle İlgili Fıkıh Kültürü

3.1. Temizlik

Bilindiğı gibi bir beldenin fıkıh kültürünün şekillenmesinde coğrafi konum ve şekillerin etkileri yadsınamaz bir gerçektir. İşte Amasya'nın tam ortasından geçen Yeşilırmak da bu etkinin sonucu olarak kendisiyle ilgili bir dizi fıkıh kültürünün doğmasına yol açmıştır. Birtakım tecrübelerle sabittir ki, Yeşilırmak'ın suları kış ve ilkbahar mevsiminde gürleşirken, yaz ve sonbahar mevsiminde neredeyse dibi görülecek kadar azalır. Suyun debisinin yüksek olduğu zamanlarda bu suyun abdest ve gusül için kullanılmasında İslam âlimlerince bir sakınca

²² M. Vâzih Efendi, *Amasya ile İlgili Bazı Fetvalar*, müst. Deresekili Mehmet Efendi, İskilip İlçe Halk Kütüphanesi, nr. 1038.

²³ Bk. *Fetâvâ fi hakkı'l-Amasya*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, nr. 1684/2.

görülmür.²⁴ Buna karşılık azaldığı durumlarda Tokat ve Turhal'dan atılan hayvan artıklarının ve diğör artıkların suda belirginleşmesi nedeniyle abdest ve gusle mâni olup-olmayacağı dönemin fakihî M. Vazih Efendi'ye sorulmuş, o da suyun rengi, kokusu ve tadı değışmediğı müddetçe kendisiyle abdest veya gusül alınmasında bir sakınca olmadığını belirtmiştir.²⁵ Fakihîin söz konusu fetvayı verirken Hanefî mezhebinin en muteber kaynaklarından sayılan *Hidâye* ve *Mültekâ* adlı eserlere atıfta bulunması, hem Amasya halkının Hanefî mezhebine bağılı olduğunu, hem de fetva verme işinde istidlal (delillendirme) metodunun ne kadar ciddiye alındığını ortaya çıkarmaktadır.²⁶

Amasya'nın tam ortasından geçön Yeşilirmak nehri üzerine abdest ve gusülde kullanılmak üzere hamam ve cami dolaplarının inşa edilmesi, nehrin sadece sulama amaçlı kullanılmadığını, günümüzde olduğu gibi o zamanlarda da hamam kültürünün revaçta olduğunu ve küçük ve büyük hadesi giderme yolları olan temizliğin sağlanması için imkânlardan azami derecede istifade edildiğini gözler önüne sermektedir. Bu dolaplarla taşınan suların temiz sayılma şartının, depolanması için yapılan havuzların genişlik ve derinliğinden ziyade suyun bir taraftan girip diğör taraftan devamlı akmasına bağlanması yer ve kullanımda kolaylık prensibinin benimsendiğine işaret etmektedir.

3.2. Namaz

İslam'ın vazgeçilmez temel şartlarından birisi de namaz ibadetidir. Namaz ibadetinin farziyeti vaktin girmesine bağılıdır. Vaktin girdiğı ise ezanın okunmasıyla ilan edilir. Bunun dışında farklı yollarla da namaz vaktinin girdiğı idrak edilebilir. Mesela; Amasya'da İsmail Şirvânî

²⁴ Ebû'l-Hasan Burhanüddin Merğınânî, *Hidâye fi şerhi bidâyeti'l-mübtedî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, ts.), 1: 20; Mecdüddin Ebû'l-Fazl Mevsilî, *İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr* (Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1355/1937), 1: 13-14.

²⁵ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 3b; A. Kâmil, *Fetâvâ*, 1.

²⁶ Söz konusu metot, sadece fıruu fıkıh sahasında değil, usulü fıkıh sahasında kendini hissettirmektedir. Şöyle ki, Amasyalı bir fakih olan Hızır b. Muhammed el-Amâsi'nin (ö. 1673/1084) kaleme almış olduğu "*Ğusûnu'l-usûl*" isimli yazma usûl-ü fıkıh eseri de Ebu'l-Bereket Abdullah b. Ahmed en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) Hanefiyye (fukaha) metodu ile yazılan fıkıh usûlüne dair "*Menâru'l-envâr*" adlı eserinin muhtasarıdır. (Abdülkadir Tekin, "Hızır b. Muhammed el-Amâsi (1084/1673) ve "*Ğusûnu'l-usûl*" İsimli Eseri", *Uluslararası Amasya Alimleri Sempozyumu, Bildiriler Kitabı-1*, ed. Şuayip Özdemir - Ayşegül Gün (2017), 1: 380). Zikri geçen eser, Amasya halkının Hanefî mezhebine bağılı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Türbesindeki “*Rub’u daireti’l-mizâvele*”²⁷ adlı aracın bu amaca hizmet için kullanıldığı söylenebilir. Zira böyle bir aracın tatbiki, günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı bir heyetin yaptığı gibi yetkili bir âlimin veya kurumun icazetine bağlıdır. Bu, Amasya halkının namaza karşı verdiği değeri gösterdiği gibi, fıkıh usulündeki vaz’î hükümlerden namazın farzietini ifade eden sebebe de verilen değeri göstermektedir. Zira sebep, namazın vücubiyetinin oluşmasında vazgeçilmez bir hükümdür. Sebep meydana gelmezse namazın vücubu da gerçekleşmez.²⁸ Dolayısıyla namazın vaktinin belirlenmesi hususunda Amasya’da belli bir fıkıh kültürünün yadsınamaz olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kibleye yönelmek namazın şartlarından bir tanesidir. Amasya’nın, coğrafi şekillerin etkisiyle kavisli bir yapıya sahip olması, bazı mahallelerinde kiblede birtakım sapmalar varmış izlenimi vermektedir. Bu durum haliyle halkın kafasında kible ile ilgili birtakım soruların oluşmasına ve fetva makamına bu soruları iletme ihtiyacı hissetmesine vesile olmuştur. Bazı fakihler de kiblenin doğru olmasının kibledeki yön birliğinin bozulmamasına, vücudun cephesinin tamamen kibleden ayrılmamasına veya yüz çehresinin kibleyi görüyor olması şartlarına bağlamışlardır.²⁹

Öte yandan Hanefî mezhebine göre, ifa edilen bir namazın eda olarak gerçekleşebilmesinin yolu, en az bir iftitah tekbirinin vakit içerisinde alınmasına bağlıdır. İlgili namazın vakti çıkıp sonraki namazın vakti girse bile kişi, iftitah tekbirini o namazın vaktinde yerine getirirse namazı eda etmiş sayılır. Ancak mezhepte genel bir görüşe göre, sabah namazı kerahet vaktinde eda edileceğinden bu kuraldan istisna edilmiş, o andaki namaz da batıl olmuş olur. Buna karşılık; mezhepteki diğer bir kısım görüşe göre ise vakit çıksa da sabah namazı eda edilmiş olur.³⁰ Böyle bir sorunun Amasyalıları tarafından dile getirilmesi ve M. Vazih Efendi’nin de ikinci görüşe dayanarak sorunu

²⁷ *Rub’u daireti’l-mizâvele*: Eskiden sekstant (GPS/Navigasyon) makamında yıldızların açısız yüksekliklerini ölçmeye yarayan alettir. Mehmet Zeki Pakalın, “*Rubu*”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), 3: 53.

²⁸ Abdülvehhâb Hallâf, *İlmü usûli’l-fıkh* (Mısır: Matbaatü’l-medenî, ts.), 111.

²⁹ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü’r-râsiye*, 8b.

³⁰ Vehbe Zuhaylî, *Fıkhü’l-islâmî ve edilletüh* (Dımaşk: Dâru’l-fıkr, 1985), 2: 143-145.

çözmesi,³¹ Amasya'da sabah namazının edası-kazası konusunda belli bir fıkıh kültürünün oluştuğunu gösterdiği gibi, mezhep içi görüşlerin en kolayının ön planda tutulduğunu da göstermektedir. Aksi bir fetva verilmesi durumunda insanların kolaya kaçarak "*tıpkı namaz konusunda gevşek davranan Buharalıların yaptığı gibi namazı kazaya bırakabilmeleri*"³² söz konusu olurdu.

3.3. Oruç

Oruç, İslam'ın beş temel şartından birisidir. Orucun başlama vaktine imsak, bitiş vaktine ise iftar adı verilir. Anadolu'nun birçok kentinde insanları sahura kaldırmak ve onlara iftarı bildirmek için havai fişek, ses bombası, sala okunması, davul çalınması gibi pek çok etkinliğin yapıldığı bilinmektedir. Amasya'da ise meşhur Harşene Kalesinde betonarme bir bina içerisinde sabit bulunan top arabasına konulan biraz barut ve birkaç parça bezin belirlenen vakitte belediye bandosu eşliğinde ateşlenmesiyle oruç tutanlar sahur vaktinde sahura kaldırılmış, iftar vaktinde ise iftar vaktinin girdiği ilan edilmiştir. Süheyl Ünver 1962 yılında kaleme aldığı "*Amasya Günlükleri*" adlı eserinde bu geleneğin elli-atmış senelik bir mazisinin olduğunu bizzat belirtmiştir.³³ Konuyla ilgili M. Vâzih Efendi'nin iftar vakti öncesinde Amasya'ya uzak bağlarda bulunan kimselerin Amasya'dan yanlılıkla gelen iftar topu ve fişek sesleriyle oruçlarını açmaları durumunda vakit öncesinde bozulan orucun sadece kazasının gerekeceği yönündeki fetvası³⁴ da böyle bir âdetin mevcudiyetini ispatlamaktadır. Durum böyle olunca Amasya halkının İslam'ın payandalarından birisi olan oruç ibadetine ne kadar değer verdiği, imsak ve iftar vaktini çeşitli etkinliklerle nasıl renkli hale getirdiği görülmektedir.

Ramazan ayının girdiğini bilmek ve oruca başlamak için hilalin görülmesi (rüyet-i hilal), orucun farzıyeti için temel bir sebep teşkil

³¹ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 5b-6a.

³² M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 6a. Buharalıların tembellik sebebiyle sabah namazlarını güneşin doğuşuna kadar tehir ettikleri bazı kaynaklarda rivayet edilmiştir. Dönemin fakihî Üstat Hamîdüddin'in hocasına bu olayın fetvası sorulunca o da: "*Namaz konusunda gevşek davranan Buharalıları, güneşin doğuşu anında namaz kılmaktan alıkonulamazlar.*" şeklinde cevap vermiştir. Hâfuzuddîn Ebu'l-Berakât Nesefî, *Musaffa*, Amasya İl Halk Kütüphanesi, nr. 268, 249a-303b.

³³ Ayar - Özel, "Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in Amasya Günlükleri'nin Tanıtımı ve Sadeleştirilmesi", 149-150.

³⁴ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 9a-9b; A. Kâmil, *Fetâvâ*, 8.

etmektedir. Tarih boyunca hilalin görülmesi dışında başka usullere de başvurulmuş bu sebep bulunmaya çalışılmıştır. Bu usullerden bir tanesi de namaz bahsinde geçtiği üzere Rub'u daireti'l-mizâvele usulüdür. Bu usul namaz vakitlerini tayin etmekte istimal edildiği gibi ayların giriş-çıkışı için de kullanılmıştır. Amasya'da İsmail Şirvânî Türbesinde söz konusu aletin bulunması, Amasya'da bir zamanlar bununla ilgili fıkıh kültürünün oluştuğu hissi doğurmaktadır. Böyle bir usule başvurma sebebi ise, Amasya'nın coğrafi yapısı nedeniyle sabahların geç, akşamların ise erken olmasındandır. Hal böyle olunca hem namaz vakitleri hem de ayların giriş-çıkışının belirlenmesi zor hale gelebilmektedir. Zaruri ihtiyaçlar da bazı şeylerin icat edilmesine vesile olduğuna göre bu aletin belki de Amasya'da icat edildiği veya başka bir yerde icat edilip Amasya'ya gönderildiği kayd-ı ihtiyatla söylenebilir.

3.4. Zekât ve Hac

Zekât ve hac ibadeti İslam'ın temel değerlerindedir. Bir beldenin zekât ve hac ibadetleri konusunda kusursuz hareket etmesi, anılan ibadetlere hassasiyetini gösterdiği gibi onunla ilgili bir fıkıh kültürünün de oluştuğunu gösterir. Amasya halkının da zekât ve hac ibadetini yerine getirmede dini yönden herhangi bir noksanlık veya uygunsuz bir tavır sergilememesi ve dönemin müftüsü tarafından da bu durumun övülmesi,³⁵ Amasya halkının İslam'a verdiği değeri ifade eder.

4. Muâmelâtla İlgili Fıkıh Kültürü

Muâmelât, muâmele kelimesinin çoğulu olup daha çok insanın günlük yaşamda işlerini, hal ve hareketlerini ifadede kullanılan bir terimdir. İslam'da ise fiili ibadet hükümleri dışında kalan, ferdin fertle, ferdin toplumla yahut da toplumların birbiriyle olan hukukî, idarî, iktisadî ve beşerî münasebetlerini düzenleyen hükümlerdir. Bu hükümlerin yelpazesi oldukça geniş olup borçlar hukukundan aile hukukuna, devletler hukukundan uluslararası hukuka, kerâhiyattan örf ve adete varana kadar bütün beşerî ilişkileri ihtiva eder.

4.1. Borçlar Hukuku

a. Ma'dûm'un Satışı

İslam borçlar hukukunun temeli olan satım sözleşmesinde sözleşme mahallinin akit esnasında mevcut olması önem arz etmektedir. Sözleşme mahallinin mevcut olması fıkıh kaynaklarında genelde ma'dumun satışı başlığı altında incelemeye tabi tutulmuştur. Ma'dûm,

³⁵ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 9b.

hukukun hakikaten veya hükmen yok saydığı, alıcı ve satıcıyı niza ve anlaşmazlığa sevk edecek kadar kapalı olan, teslimi mümkün olmayıp zarar ve ziyan içeren, mevcudiyeti ihtimal barındıran şeylerdir. Bu kapsamda akit esnasında mevcut olmayan meyve ve sebzenin, buğday başağındaki unun, üzümdeki şıranın, hayvanın memesindeki sütün, sütteki yağın vb. şeylerin satışı cumhur ulemaya göre ma'dum kapsamında değerlendirildiğinden geçersizdir.³⁶ Benzer problem Amasya'da da görülmüş, ilgili fakih, "*Ma'dûm'un satışı batıldır*"³⁷ küllî kaidesi çerçevesinde bir ağacın dalında belirmemiş meyvesinin satışının batıl olduğu yönünde hüküm vermiştir.³⁸ Böylelikle Amasya fıkıh kültüründe ma'dûmun satışı ile ilgili bir fikhî hükmün olduğu görülmektedir.

b. Müsâkât Akdi

Müsâkât, mahsulün belli bir kısmı karşılığında bakımını üstlenecek kişilere ağaçların verilmesidir. Bu akitte akdi yapanların ehliyet sahibi olması şart koşulmakla beraber müslim- gayrimüslim olma şartı aranmaz.³⁹ Amasya ahalisinin gayrimüslim bir kimseye ait arazide bir işçinin namaz kılmasının sıhhati hakkında dönemin fakihlerine fetva sorması üzerine bazı fakihler: "*Akdi yapanlar arasında bu mekânın ne amaçla kullanılacağı özellikle belirtilmemiş olursa bu mekân üzerinde yapılan tasarruflarda kısıtlama olmayacağı gibi, kılınan namazın sıhhatinde de sıkıntı olmaz*"⁴⁰ şeklinde cevap vermişlerdir. Hal böyle olunca, Amasya beldesinde Müslümanlarla beraber gayrimüslimlerin de müsâkât akdi yaptığı ortaya çıkmakta, Amasya'nın fıkıh kültüründe müsâkât akdinin de olduğu tezahür etmektedir.

c. Müzâraa Akdi

Müzâraa akdi, tohum ekmek ve mahsulü belli oranda paylaşmak üzere arazi sahibiyle emek sahibi arasında yapılan ziraî ortaklık sözleşmesidir. Kısa ifadeyle ziraat ortaklığıdır. Bu sözleşmede tarafeyn, arazi sahibiyle emek sahibidir. Dolayısıyla tarafların karşılıklı

³⁶ İsmail Bilgili, "İslam Hukukunda Ma'dûm'un Satışı", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 8 (2006): 236-37.

³⁷ Mecelle, md. 205.

³⁸ A. Kâmil, *Fetâvâ*, 19.

³⁹ Zuhaylî, *Fıkhü'l-islâmî ve edilletüh*, 5: 630 vd; İbrahim b. Muhammed Halebî, *Mecmeu'l-enhar fî şerhi Mülteka'l-ebhur* (Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmîye, 1998), 1: 149.

⁴⁰ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 7b-8a; A. Kâmil, *Fetâvâ*, 3.

irade beyanıyla müzâraa akdi kurulabilir.⁴¹ Akdin geçerliliği ise birtakım şartları içermesine bağlıdır. Tarafların temyiz gücüne sahip olması, tohumun cinsinin ve onu verenin belirlenmesi, toprağın ziraata elverişli olması ve çıkan mahsulün taraflar arasında paylaşım oranının tahdidi⁴² bu akdin şartlarından addedilebilir.

Arz edilen konunun Amasya'nın fıkıh kültüründe yer ettiği verilen fetvalar muvacehesince görülmektedir. Nitekim müzâraa akdinin Amasya yöresindeki tabiri "yarıya vermek" deyiimiyle ifade edilmiştir. Bu minval üzere pek çok problem ortaya çıkmış, o dönemin fakihleri tarafından bu problemler vuzuha kavuşturulmuştur. Mesela; tarlanın, bağ ve bahçenin yarıya verildiğinde zamanının mutlaka belirtilmesi; mahsulün olağandan fazla çıkması durumunda akdin feshedilememesi; dut yaprağı yetiştirme ve koza yapmada mal sahibiyle müstecirin akdin önü ve ardı belirlenmek şartıyla ortaklık kurulabilmesi; yarıya verme akdinde yapılacak şeyler hususunda halk nezdinde belli âdetlerin oluşması; Yarıcı'nın hastalandığında işleri yapabilecek bir başka kişiyi bulduğunda mal sahibinin akdi feshetme yetkisinin olmayışı; mülkiyet ve üretim ortaklığında ortaya çıkan ekstra masrafların taraflar arasında paylaşılması; afet durumunda Yarıcı'nın, mal sahibinden herhangi bir ücret talep edememesi; Yarıcı vefat ettiğinde mirasçılarının: "Biz bu işi tamamlarız" demeleri üzerine mal sahibinin istihsanen başka birine malını yarıya verememesi; Yarıcı'nın güveni zedelemesi durumunda mal sahibinin akdi feshedebilmesi; mal sahibinin özel işlerinde Yarıcı'yı çalıştırırsa Yarıcı'nın akdi feshedebilmesi; birbirlerinin izni olmaksızın kendi dostlarına çıkan ürünlerden hediye verememesi gibi fetvalar⁴³ bu hususu alenen sergilemektedir.

d. İrtifak Hakkı

İrtifak hakkı, bir gayrimenkul üzerinde hâkim olan akar lehine kurulan aynî haktır. Bunlar mürur, mecra, mesîl, şürib, şefeh, inşaat, civar gibi haklardan müteşekkildir. Bu haklardan bazıları yapısı itibariyle menfi veya müspet külfetler içermektedir.⁴⁴ İpek böceği

⁴¹ Hüseyin Kayapınar, "Müzâraa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32: 234-35.

⁴² Alâüddin Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi* (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîye, 1986), 6: 176 vd.

⁴³ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 25a-29a.

⁴⁴ Mehmet Erdoğan, "İrtifak", *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 257.

yetiştiriciliği için komşunun arazisine nâzır bir böcekthane inşa edilebilmesi, arz edilen bu haklardan hem civar (komşuluk) hem de inşaat hakkı kapsamında değerlendirilebilir.

Az önce de ifade edildiği gibi bu tür haklar birtakım külfetleri de beraberinde getirmektedir. Şöyle ki, bir komşu, komşusunun kendi arazisi üzerinde bina yapmasını çok büyük sorunlar doğurmadıkça engelleyemez. Soba veya ocak dumanı beni rahatsız ediyor diye soba ve ocak yapımına karşı çıkmadığı gibi böcekthane yapımını da karşı çıkamaz. Zira komşu, komşusunun birtakım külfetlerine katlanmak zorundadır. Benzer durumun Amasya'da da kendini göstermesi,⁴⁵ birtakım külfetler içeren irtifak haklarının Amasya kültüründe yer edindiğini kanıtlamaktadır.

Keza Yeşilirmak gibi mülkiyeti olmayan bir nehir üzerine kanal, dolap ve benzeri aletler kurarak sulama yapmak isteyen birisinin kanalından onun izni olmaksızın abdest veya gusülde istifade etmek caizdir.⁴⁶ Buna karşılık özel olarak taş ve kireç malzemesiyle dağdan gelen suyu depolamak niyetiyle yapılan havuzlardan ise izinsiz olarak suyun kullanılamaması⁴⁷ gerekir. Bunların İslam fıkhdaki karşılığı hakk-ı şirb ve hakk-ı şefeh kavramlarıdır. Bilindiği gibi hakk-ı şirb, hem içme hem de sulama; hakk-ı şefeh ise insan ve hayvanların sudan içme hakkını ifade eder. Umumun istifadesini ilgilendiren bu tür haklarda şahsiyet hukuku geçersiz olmasına karşın; masraf yapılarak özel havuzların istifadesinde şahsiyet hakları geçerlidir.⁴⁸ Hakk-ı şirb'ten faydalanma hususunda bir anlaşmazlık vuku bulursa ilgili taraflar sudaki hisseleri sebebiyle sırayla (münavebe) akarlarını sulamaları gerekir.⁴⁹ O halde anılan tüm bu durumlar hakk-ı şirb ve hakk-ı şefeh'in Amasya fıkıh kültüründe mevcudiyeti alenen ortaya çıkmaktadır.

e. Rücû Hakkı

Amasya'nun içerisinden geçen Yeşilirmak'ın üzerine sulama veya farklı amaçlarla kurulan dolaplar, beraberinde birtakım fikhî hükümlerin doğmasına sebep olmuştur. Bu hükümlerden birisi de rücu hakkıdır. Rücu hakkı, genel olarak başkası adına bir borcu ödeme veya ona ait bir işin yapılması neticesinde ortaya çıkan harcamaları

⁴⁵ M. Vâzıh Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 31b-32a.

⁴⁶ M. Vâzıh Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 5a.

⁴⁷ M. Vâzıh Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 21b-22a.

⁴⁸ Zuhaylî, *Fıkhü'l-islâmî ve edilletüh*, 5: 497.

⁴⁹ Mevsilî, *İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*, 3: 69; M. Vâzıh Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 33a.

ilgililerden istemeyi ifade eder.⁵⁰ Söz konusu hakkın Yeşilirmak üzerine kurulan dolaplara uyarlanması, ortaklardan birinin diğerleri adına ortaya çıkan zararı karşılaması veya onlar adına dolabın tamir edilmesini öngörür. Bu durumda külfeti çeken tarafın diğerlerinden yaptığı hizmetin karşılığını istemesi gayet doğal bir durumdur. Şayet istediği meblağ diğerleri tarafından uygun görülmez ve kendisine ödeme yapılmazsa bu durumda kişi dolabın suyunu diğerlerinin kullanımına açmama hakkına sahiptir. Dolabın ömrünü uzatmak ve kullanımını daha iyi hale getirmek için ortaklarından biri bu söylenenleri diğerlerine danışmadan yapsa dahi dolabı kullandırıp-kullandırmama mevzuunda aynı salahiyyete sahiptir.⁵¹ Hal böyle vuku bulunca Amasya'nın fıkıh kültüründe ihtiyaçların ne gibi fikhî hükümleri doğurduğu açıkça görülmektedir.

f. Muhayyerlikler

Hanefî mezhebine göre yaklaşık on yedi çeşit muhayyerlik vardır. Bu muhayyerlik çeşitlerinden birisi de Hıyar-ı ayb'dır (ayıp muhayyerliği). Ayıp muhayyerliği malın kusurunun anlaşılmasından dolayı meydana gelen tercih hakkıdır. Satılan malda bir kusur meydana gelirse alıcı dilerse malı iade eder, dilerse kabul eder.⁵² Amasya beldesinde ipek böceği yetiştiriciliğinin revaçta olması hasebiyle bazen alıcı ile satıcı arasında istenmedik olaylar temayüz etmekte, problemin çözümü ise çoğu zaman fakihler tarafından fetvayla halledilmekteydi. İşte bu sorunlardan birisi de ayıp muhayyerliğidir. Alıcı almış olduğu ipek böceğinin beklenen zamandan daha evvel çıkması sonucunda böceğin telef olması sebebiyle büyük bir mal kaybına uğruyordu. Durum o dönemin fakihlerine aksettirilince, onlar da yukarıdaki kural çerçevesinde hareket ederek alıcının maldaki kusur sebebiyle malı geri iade edebileceğini ileri sürmüştür.⁵³ Mamafih Amasya'da bu minvalde pek çok problemin ortaya çıkması ve fetva marifetiyle çözüme kavuşturulması, kendine has fıkıh kültüründe hıyar-ı ayb'ın da bulunduğunu izhar etmektedir.

⁵⁰ Reinhart Peter Dozy, "Rucû", *Tekmiletü'l-Meâcimi'l-Arabî* (Irak: Vizeratü's-Sekâfe, 2000), 5: 98; Bilal Aybakan, "Rücû", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35: 284.

⁵¹ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 36b-37a.

⁵² Zuhaylî, *Fikhü'l-islâmî ve edilletüh*, 4: 250 vd.

⁵³ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 15a.

Muhayyerlik çeşitlerinden birisi de Gabn (aldanma) muhayyerliğidir. Gabn muhayyerliği; biri satar veya satın alır da aldatılmış olduğunun farkına varırsa alanın veya satanın bu akitten dönme hakkına sahip olmasıdır. Bu durum sözlü olabileceği gibi fiili de olabilir. Sözlü tağrîr, fiyatta; fiilî tağrîr ise nitelikte olur.⁵⁴ Az önce de ifade edildiği gibi ipek böceği yetiştiriciliğinin Amasya'da meşhur olması hasebiyle bazen alıcı ile satıcı arasında akla hayale gelmeyen kandırmalar olmaktadır. Bunlardan birisi de kaliteli ipek tohumu diye satın alınan tohumun Gügül denilen ikinci kalitede çıkmasıydı. Bu durumda bilirkişinin belirlediği fiyat çerçevesinde bu iki tohum arasındaki fark satıcıdan tahsil edilirdi. Binaenaleyh fetva makamının da böyle bir âdete ses çıkarmaması,⁵⁵ Amasya'nın fıkıh kültüründe Gabn muhayyerliğinin de yer tuttuğunu gün yüzüne çıkarmaktadır.

g. İcâre Akdi

İcâre akdi, malın aynının mal sahibine ait olmakla birlikte menfaatinin bir başka kişiye kiralanmasıdır. Meşruiyeti: "Eğer o hanımlar çocuklarınızı sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin." (et-Talâk 65/6) ayeti ve "Ücretli çalıştırdığınız kimselerin ücretini teri kurumadan ödeyiniz"⁵⁶ hadisi ile sabittir. İcâre akdi menfaat üzere ve iş üzere olması yönüyle iki türdür. Amasya'da işveren üzüm bağına bellemek için belli kişilerle anlaşsa, o kişiler de yanlılıkla başkasına ait bir bağı belleseler işçilerin bu işten ücret talep edip-etmemeleri problemleri dönemin fakihine sorulmuş, o da talep edemeyecekleri yönünde fetva vermiştir.⁵⁷ O halde böyle bir sorunun dile getirilmesi icâre akdinin iş üzere olan çeşidinin Amasya fıkıh literatüründeki mevcudiyetini ispatlamaktadır.

Bir bağ veya bahçenin mahsulünün korunması için bekçi tutulması da bu kapsamda değerlendirilebilir. Bekçi tutulduğundan haberi olsun-olmasın bekçinin ücreti o civarda bağ ve bahçesi bulunan herkesten tahsil edilir. Bu konuda herhangi bir istisna geçerli değildir.⁵⁸ Aynı durumun Amasya ahalisi arasında da görülmesi,⁵⁹ Amasya'da bekçi tutma ve buna bağlı olarak icare akdiyle ilgili fıkıh kültürünün mevcudiyetini kanıtlar. Aynı konu imam tayin etme meselesinde de

⁵⁴ Zuhaylî, *Fikhü'l-islâmî ve edilletüh*, 4: 528.

⁵⁵ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 19a.

⁵⁶ İbn Mâce, "Rehin", 4.

⁵⁷ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 17a-17b.

⁵⁸ Kemâlüddin Muhammed İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadir* (b.y.: Dâru'l-fikr, ts.), 3: 148.

⁵⁹ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 17b-18a.

görülmür. İslam'da mezheplerin çoğuna göre Kur'an öğreticiliği veya imamlık için ücret talep etmek haramdır. Ancak gelişen ve değişen şartlar ve ihtiyaçlar, bu fetvanın tekrar gözden geçirilmesine sebep olmuş, müteahhirün Hanefî ulemasınca zarurete binaen bunun cevaziyetine hükmedilmiştir.⁶⁰ Bu konuya yakın bir husus da Amasya beldesinde görülmüştür. Muhtar veya ihtiyar heyeti kendi beldesindeki bazı kimselerden habersiz, bir kimseyi belli bir ücret karşılığında (1 ölçek buğday) bir yıllığına imam tutmuş, süre dolunca malum ücreti belde halkından istediklerinde haberi olmayanlar: “İmam tutulduğundan haberimiz yoktu” diyerek ücreti vermemekte ısrar etmişlerdi. Olayın fikhî hükmü Abdurrahman Kâmil Efendi'ye sorulmuş, o da bazı belde ahali duymasa ya da uygun görmese bile söz konusu ücretin herkesten alınması gerektiği yönünde fetva vermiştir.⁶¹ Amasya'da belli bir ücret karşılığında imam tayin edilme meselesinin cevaziyeti açıkça ortaya çıkmaktadır.

Konu zayi edilen emanet eşyalar hususuna gelince, bu işçilerin elinde bulunan başkasına ait mallar emanet hükmü taşıdığından zayi olması durumunda tazmin yükümlülüğü vardır.⁶² Bu işçilere Yeşilirmak üzerine dolap inşa eden dolapçılar örnek olarak verilebilir. Zira Amasya beldesindeki Yeşilirmak üzerine inşa edilen bütün dolapların zamanı gelince kurulması ve zamanı bitince kaldırılması bu dolapçıların maharetiyle olmaktadır. Hal böyle olunca söz konusu kimseler hakkında ister istemez birtakım problemler gündeme gelmiş, çeşitli fetvaların yetkili mercilere sorulması kaçınılmaz olmuştur. Yeşilirmak üzerine kurulmuş olan dolapların vakti gelince ilgili kişiler tarafından tembellik ve ihmalkârlık yapılarak sökülüp güvenli bir yere konulmaması sonucunda başkasının bağına dolap vasıtasıyla suyun taşması ve bağına zarar vermesi veya kabaran sular neticesinde dolabın Yeşilirmak'ta sürüklenip kaybolması, kusurlu davranması nedeniyle bu işçilerin zarara katlanma mecburiyetini doğurmuştur.⁶³ Bu örnekler göstermektedir ki, Amasya fıkıh kültüründe icâre akdi çerçevesinde işçilere verilen malların kasıt veya ihmâl neticesinde zayi olması durumunda tazmine tabi tutulması çoğu zaman gündemi meşgul etmiş, gereği de fakihler tarafından çözüme kavuşturulmuştur.

⁶⁰ Merğınânî, *Hidâye fi şerhi bidâyeti'l-mübtedi*, 3: 238.

⁶¹ A. Kâmil, *Fetâvâ*, 18.

⁶² Zuhaylî, *Fıkhü'l-islâmî ve edilletüh*, 4: 767-68.

⁶³ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 36a-36b.

h. İpek Böceği Ticareti

İpekten imal edilen elbiselerin kullanılması hadiste ifade edildiği üzere⁶⁴ bu ümmetin erkeklerine haram, bayanlarına helal kılınmıştır. Ancak ipeğin ham maddesi olan ipek böceği ticareti yapmak herkese helal kılınmıştır. Çünkü eskiden beri sürekli yapılan bir adet haline gelmiştir. Buna göre ipek kozası, tohumu, yetiştiriciliği, çekme işi ve ticareti caizdir. Ancak koza halinde bulunan böceği ipeğe zarar vermesi veçhiyle içeriden çıkarmak için kaynar suya atmak doğru bir uygulama değildir. Buna karşılık koza içerisinde ölmesi için güneşte kurutmakta zarurete binaen hiçbir mahzur yoktur.⁶⁵ Anlatılan bu bahislerin tamamının Amasya beldesinde bilfiil uygulanması,⁶⁶ Amasya'da ipek ticaretinin yapıldığına ve onunla ilgili bir fıkıh kültürünün revaçta olduğuna dikkat çekmektedir. Keza Amasya'da ipek böceği ticareti yaparken onu besleyecek kadar dut yaprağına sahip olmayan bir tacirin, ipek böceklerini tavuklara yem olarak yedirmesinde bir mahsurun olmadığına fakihler tarafından açığa kavuşturulması⁶⁷ da bu tezi destekler mahiyettedir.

4.2. Aile Hukuku

a. Nikah

İslam'da bir ailenin kurulması öncelikle evlilik akdinin sağlam temeller üzerine kurulmasına bağlıdır. Tarafeynin icap ve kabulü ifa ettikten sonra akdin mahalli (konusu) üzerinde anlaşmaya varmaları neticesinde kurulan (inikat) evlilik, birtakım sıhhat şartlarını da içermesi gerekir. Evliliğin sıhhat şartlarından bazıları da mehir ve şahitlerin bulunmasıdır. Hanefî mezhebine göre mehrin en az miktarı 10 dirhem gümüş veya ona tekabül eden 7 miskal altındır.⁶⁸ Akit esnasında şahitlerin bulunması ise evlenmeye ilişkin icap ve kabulü işitmek ve anlamaktan ibarettir. Bunun için şahitlerin aynı yerde ve birlikte bulunmaları gerekir. Aynı ayrı yerlerde veya aynı yerde olmakla birlikte, birbiri ardından evlenme iradelerine şahit olan kimselerin şahitlikleri geçerli sayılmaz. Şahitlerin Müslüman, akil-baliğ, hür, iki erkek veya bir

⁶⁴ Buhârî, "Libâs", 30.

⁶⁵ Muhammed b. Hasan Şeybânî, *Asl* (Kerâti: İdaretü'l-Kurân ve'l-ulûm, ts.), 3: 325; Şemseddin Muhammed Kûhistânî, *Câmiu'r-rumûz* (Kalkûta: Mazharu'l-acâib, 1858), 529.

⁶⁶ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 18a vd.

⁶⁷ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 17a-17b.

⁶⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 2: 275-76.

erkek ve iki kadın olması, en azından işitme ve anlama yeteneğinin bulunması ve adil olması şarttır.⁶⁹ Abdurrahman Kâmil Efendi, "Kitabü'n-Nikâh" bölümünde bir erkeğin bir kadına evlilik vaadinde bulunup sözünde durmadığında; yani icap ve kabul tam anlamıyla gerçekleşmediğinde evlilik akdinin kurulamayacağına, tarafların rızasının ehemmiyetine, mehir belirlenmeden kurulan evlilik akdinin muteber olduğuna, belli bir mal değil de ona tekabül eden menfaat üzerine mehrin belirlenebileceğine, işler yolunda gitmez de akit kurulmazsa gayret sarf edilen bu menfaatin ilgili tarafa ücret şeklinde ödenebileceğine, akitte yalnızca bir erkek veya bir kadının şahadetinin yeterli olmayacağına hükmetmiştir.⁷⁰

b. Talak

İslam, evliliğin çözümlenmez ve katlanılmaz hal aldığı durumlarda nahoş bir durum arz etse de⁷¹ taraflara boşama/boşanma salahiyeti tanımıştır. Bu salahiyet belli şartlar çerçevesinde erkeğe tanındığı gibi, bayana da tanınmıştır. Boşanma vakaları her toplumda görülebildiği gibi Amasya'da da görülmüştür. Abdurrahman Kâmil Efendi'nin kocanın, eşini üç talak ile boşayabileceğine, boşanma sonucunda kadının iddet beklemesinin zaruretine, kocanın hür olduğunda üç, köle olduğunda iki talak hakkının bulunduğuna hükmetmesi,⁷² talakla ilgili fetvalarına birkaç örnektir.

c. Hidâne

İslam hukukunda çocukların bakımı ve yetiştirilmesi önem arz etmektedir. İslam hukukunda küçük bir çocuğun beden ve ruhen sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesi ve gözetilip eğitilmesini esas alan velayete hidâne adı verilir. Evlilik devam ettiği müddetçe kocaya ait olan velayet hakkı ve anneye ait olan hidâne hakkı ortaklaşa ifa edilir. Boşanma durumunda bu haklar esas sahiplerine tevdi edilir.⁷³ Detaya yönelik ihtilaflar dikkate alınmadığında, mezhepler genel olarak annenin dışında hidâne görevinin tevdi edildiği kişilerde akıllı ve baliğ olmanın yanı sıra bakımda titizlik, çocuğun bedenî, ruhî ve ahlakî

⁶⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 2: 252-53.

⁷⁰ A. Kâmil, *Fetâvâ*, 47.

⁷¹ Konuyla ilgili bir hadisin meali şöyledir: "*Allah nezdinde helalin en sevimsiz olanı boşamadır.*" Ebû Dâvûd, "Talâk", 4.

⁷² A. Kâmil, *Fetâvâ*, 48.

⁷³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 4: 40; Muvaffakuddîn Ebû Muhammed b. Mahmûd İbn Kudâme, *Muğni* (Riyad: Dâru'l-âlemi'l-kütüb, 1417/1997), 8: 238-239.

yönden gelişiminin sağlanacağı uygun bir ortam, dinî istikamet bağlamında namazları terk etmeyen, haramı işlemeyen, yani facir ve fasık kimselerden olmama şartı ararlar.⁷⁴ Hidânenin süresine gelince, Hanefî mezhebinde normal şartlarda erkek çocuğunda yedi, kız çocuğunda buluş çağına erme vakti esas alınır. Ancak annenin dışında başka birisinin hidâneyi üstlenmesi durumunda kız çocuğunun buluşa ermesi beklenmeden dokuz yaşına girmesi esas alınır.⁷⁵ Abdurrahman Kâmil Efendi, anılan hususlara “Bab-ı Hidâne” başlığı altında yer yer değinmiş, hatta konuyu derinlemesine incelemiş ve hidânenin önemine vurgular yapmıştır. O, eşinden boşanan kadının yedi yaşından küçük çocuğunun hidânesinde öncelik hakkına sahip olduğuna, amca gibi yabancı olmayan birisiyle evlendiğinde yine hakkının devam ettiğine, ancak yabancı birisiyle evlendiğinde mevcut hakkın kocaya geçtiğine, annenin bulunmaması veya annenin hidâne şartlarını taşımaması durumunda hidâne hakkının annenin annesine intikal ettiğine, erkek çocuğun yedi yaşından sonra, kız çocuğunun ise dokuz yaşına veya buluşa erdikten sonra hidâne hakkının kocaya geçtiğine, annenin ehli kitap veya Mecusi olması durumunda bile hidâne hakkının saklı kaldığına hükmetmiştir.⁷⁶ Tüm bunlar Amasya ahalisinin yetkili organlardan çözülmesini istediği fikhî problemleri teşkil etmektedir. Abdurrahman Kâmil Efendi de iftâ defterinde bu hususların tamamını Hanefî mezhebi çizgisinde çözüme kavuşturmuştur.

4.3. Kerâhiyyât (Helaller ve Haramlar)

a. Kılık-Kıyafet

Allah, Kur’an’daki bazı ayetlerde elbise giymeyi ve güzel giyinmeyi teşvik etmiştir.⁷⁷ Elbisenin temiz, giyene yakışan, vücut hatlarını belli edecek derecede dar ve şeffaf olmaması ve helal yoldan kazanılmış olması gerekir. Bu durum hem erkek hem de kadın için geçerli olduğu gibi özel ve genel günler için de geçerlidir. Özel gün veya gecelere binaen elbise hakkında sayılan kriterlerden taviz vermek İslam’da uygun görülmemiştir. Nitekim hacı karşılama, hafızlık törenleri gibi birtakım dinî etkinlikler bahanesiyle Amasyalı kadınların günlük hayatta giydikleri elbiseden taviz vermeleri ve uygun olmayan

⁷⁴ Ali Bardakoğlu, "Hidâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17: 468-469.

⁷⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 4: 42-43.

⁷⁶ A. Kâmil, *Fetâvâ*, 49.

⁷⁷ Bk. el-A'raf 7/26-31.

şekilde giyinmeleri bazı çevrelerin dikkatini çekmiş, konu müftülük makamına yükseltilecek fetva istenmiştir. Dönemin müftülük makamı da: *"Cahiliye kadınları gibi açılıp saçılmayınız."* (el-Ahzâb 33/33) ayeti gereği olumsuz bir görüş beyan etmiş, caiz olmadığına hükmetmiştir.⁷⁸ Hal böyle olunca Amasya'da şimdikinden farklı olarak İslam'a çok daha uygun elbiselerin giyildiği, riya ve gösterişin kınandığı tezahür etmekte, kılık-kıyafetle ilgili fıkıh kültürünün oluştuğu müşahede edilmektedir.

b. Göz Hakkı

Göz hakkı, yetiştirilen bir üründen sahibinin haberi olmadan kişinin ihtiyacı kadar yiyebilmesini öngörmektedir. Bu konu Hz. Peygamber'in hadisleriyle sabittir. Bu hadislerden birisinde Hz. Peygamber'e ağacın dalındaki meyvenin çalınması hakkında sorulmuş, o da şöyle buyurmuştur: *"Her kim meyveyi ihtiyacı kadar alıp eteğine doldurmadan yerse ona bir şey lazım gelmez. Kopararak aşırıya iki mislini ödemesi gerekir ve cezaya çarptırılır. Kim onu meyve kurutulan yere konduktan sonra çalar da değeri bir kalkan (değeri 10 dirhem) değerine ulaşırsa, ona el kesme cezası lazım gelir. Her kim de bundan aşağısını çalarsa iki mislini ödemekle cezalandırılır"*.⁷⁹ Binaenaleyh göz hakkı kültürü Amasya'nın fıkıh literatüründe de yer almaktadır. Şöyle ki, Amasya'da medrese öğrencilerinin tatil günlerinde ırmak kıyısında bulunan bağların meyvelerinden yanlarında götürmeksizin biraz yemeleri ve bunun da fetva makamı tarafından hoş görülmesi,⁸⁰ konuyla ilgili bir fıkıh kültürünün varlığını kanıtlamaktadır.

Göz hakkı kabilinden dalından koparılan meyveler hakkındaki fetva bu iken; dalından kopararak mal sahibine zarar verecek şekilde toplanan meyveler hakkındaki fetva ise bunun aksi istikametindedir. Şöyle ki, aynı fetva makamı Amasya beldesinde daldan sarkan meyveleri yemekten ziyade zarar vermek amacıyla toplayan kişiye zararı tazmin etme cezasına hükmetmiştir.⁸¹ Bu ise göz hakkını aşıldığı ve tamamen mal sahibinin zararının istendiği bir durum olarak telaki edildiğinden tazmin cezası kapsamında değerlendirilebilir.

⁷⁸ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 12b-13a; A. Kâmil, *Fetâvâ*, 11.

⁷⁹ Nesâî, "Katu's-sârik", 12; Tirmizî, "Büyû", 54.

⁸⁰ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 14b.

⁸¹ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 31b.

c. Yiyecek ve İçecekler

İslam hukukunda içerisinde az veya çok miktarda alkol bulunan veya murdar olan yiyecek ve içecekler haram kılınmıştır.⁸² Söz konusu hüküm Amasya'nın fıkıh kültürü içerisinde de mütalaa edilmektedir. Nitekim Amasya'nın yiyecek kültüründe Elmasiye ve güllaç tatlısı yer etmiştir. Bu yiyecekler içerisinde daha iyi kıvam tutsun diye balıktan veya sığırın kafa derisinden imal edilen bir tutkal katılmaktadır. Bu tutkalın, sözü geçen hayvanların murdar etinden üretildiği hakkında bir söylenti çıkınca dönemin müftüsü, bu maddenin murdar hayvan etinden üretilse bile kimyevi bir başkalaşım geçirmesi sebebiyle caiz olduğunu ilan etmiştir.⁸³ Dolayısıyla iftâ makamı tarafından böyle bir fetvanın gündeme gelmesi, Amasya beldesinde yiyecek ve içecekler konusunda belli bir fıkıh kültürünün yerleştiğini göstermektedir. Yine meşhur ve iyi kalitedeki bir kirazın kurtlu olmasına rağmen yenilmesi yönünde görüş beyan edilmesi⁸⁴ de bu düşünceye dâhil edilebilir.

Konu, eti yenmeyen hayvanlar açısından ele alındığında ise, Yeşilirmak'ın içerisinde bazı zamanlarda su samuru veya su domuzu düştüğünde etinin yenilip-yenilmemesi hususunda ihtilafa düşülmüş, o zamanın fakihî karada eti yenmeyen hayvanın suda da yenemeyeceği yönünde fetva vermiştir.⁸⁵ Keza Canik ormanlarından avlanarak getirilen etliklerin kasap tarafından besmelesiz boğazlanması hayvanın murdar olmasına sebep olduğundan yenmesinin haram olduğu⁸⁶ bahsi de bu kapsamda düşünülebilir.

d. Oyunlar

İslam'da kumar ve iddia barındıran her türlü şans oyunları, şeytan işi birer pislik sayılması hasebiyle haram kılınmış ve bunlarla iştigal kesinlikle yasaklanmıştır.⁸⁷ Amasya'da yetişkinlerden ziyade çocukların kendi aralarında iddia olmaksızın ceviz ve yumurta oyunu oynamaları ve kazandıkları ceviz ve yumurtaları ailelerine götürüp yedirmeleri bayram günlerinde yapılagelen bir adet olmuştur. Bunun hükmünün fetva makamına sorulması üzerine fetva makamının, bu oyunun

⁸² Bk. el-Mâide 5/90.

⁸³ M. Vâzıh Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 13a.

⁸⁴ M. Vâzıh Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 14b.

⁸⁵ M. Vâzıh Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 37a.

⁸⁶ M. Vâzıh Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 37b-38a.

⁸⁷ Bk. el-Mâide 5/90-91.

kumarla ilgisinin olmaması hasebiyle caiz olduğunu beyan etmesi,⁸⁸ Amasya'nın fıkıh kültüründe bu tür oyunların ve onun getirisinin bulunduğunu ispat etmektedir.

e. Davete İcabet Etmek

İslam'da davete icabet etmek sünnet olduğu için iyi görülen davranışlardan birisidir. Yine davet edilen yerde usturuplu olmayan basit ve argo latifeler yapılırsa bir âlimin, eğer insanların kendisini örnek aldığı bir kimse değilse o ortamı terk etmemesi ve söylenenlere sabretmesi iyi görülmüş; hatta yeğlenmiştir.⁸⁹ Aynı durumun Amasya beldesinde de görülmesi,⁹⁰ davete icabet etme ve bazı şartlar çerçevesinde ortamdaki bazı uygunsuz hal ve hareketleri görmezlikten gelme ile ilgili fıkıh literatürünün Amasya'da da bulunduğunu göstermektedir.

f. Mubah Olan Fiiller

İslam hukukunda umumun hakkı olan şeylerde “Eşyada aslolan *ibahadır*” küllî kaidesine mubah olma söz konusudur. Buradan hareketle nehir üzerinde selin getirdiği ağaç ve buna benzer kalıntıların kancacılar tarafından toplanmasının ve kullanım için hapsedilmesinin cevaziyeti ortaya çıkmaktadır.⁹¹ Aynı durumun Amasya'nın içinden akan Yeşilirmak için de söz konusu olduğuna göre Amasya'da kancacıların bulunduğu, bunların lehine ve aleyhine birtakım fetvaların verildiği⁹² ve dolayısıyla bu minval üzere gerçekleşen bir fıkıh kültürünün oluştuğu söylenebilir.

Keza tarla sahibinin ürün hasadı yapmasından sonra tarlada arda kalan ürün artıklarının fakirler tarafından devşirilmesine fetva makamınca izin verilmesi⁹³ ile şehrin umumi mekânlarından biri olan Sığır Pazarında pazar sonrası orada kalan artıkların ilk gelenin hakkı olduğunun belirtilmesi⁹⁴ de bu kapsamda değerlendirilebilir. Yine hayvanına ot yedirmek için tarla sahibinin haberi olmaksızın tarlasından bir değere sahip olmayan otları koparması durumunda koparanın tarla sahibine hakk-ı ra'y (bir kimsenin hayvanlarını otlatma hakkı)

⁸⁸ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 13b-14a; A. Kâmil, *Fetâvâ*, 12.

⁸⁹ Merğınânî, *Hidâye fi şerhi bidâyeti'l-mübtedî*, 4: 381.

⁹⁰ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 14b.

⁹¹ Kûhistânî, *Câmiu'r-rumûz*, 540.

⁹² M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 15b-16a; A. Kâmil, *Fetâvâ*, 13-14.

⁹³ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 13b.

⁹⁴ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 16a.

çerçevesinde herhangi bir tazminat ödemek zorunda olmaması⁹⁵ da bu mubah fiillerden sayılabilir.

g. Avlanma

Avlanma, İslam hukukunda bazı şartlar dâhilinde mubah kılınmıştır. “İhramdan çıktığınız zaman avlanınız.” (el-Mâide 5/2) ayeti bu hususa işaret etmektedir. Hayvanın yabanî olması; yani bir kimsenin onu aslî yaratılış hali üzere yakalamaktan aciz olması, avlanan hayvanda bulunması gereken şartlardan birisidir.⁹⁶ Deve, inek, keçi, koyun gibi yabanî hayvanlar halk dilinde etlik olarak ifade edilmektedir. Bu hayvanlar genelde etinden yararlanmak için avlanılır. Burada ehemmiyeti haiz olan şey, yakalayıp onu evcilleştiren ve pazara getiren satıcının, eğer hayvan uysal değilse hayvanı sattıktan sonra alıcının kesim yerine kadar götürmesidir. Şayet hayvan alıcının elinden kaçarsa sorumlu satıcı olur. Benzer hükmün Amasya’da da bulunması,⁹⁷ hatta Mecellenin 36. maddesine atfen bu konuda “*Adet muhakkemdir*” küllî kaidesinin cari olması,⁹⁸ Amasya’nın avlanma konusundaki fıkıh literatürünü göstermektedir.

Keza Amasya ahalisi arasında etlik hayvan satın alma hususunda bazı tartışmaların yaşanması ve bu tartışmaların çoğu zaman fetva marifetiyle çözüme kavuşturulması, bu argümanı desteklemektedir. Mesela; etliğin derisi satıcıya, eti alıcıya ait olmak üzere yapılan anlaşmanın caiz olmaması; ortaklardan birinin satın alınan etliğin etini beğenmemesi durumunda istediği zaman bu ortaklıktan çıkamaması; alışverişte bir aldanma sezildiğinde akdin bozulmaması; ücreti daha sonra ödenmek üzere yapılan alışverişte belirlenen zaman dışında satıcının alıcıdan ücreti talep edememesi; ortak alınan hayvanın ücretini satıcının sadece bir ortaktan tahsil edememesi; ortakların hayvanın taksiminden sonra yapılan kuraya razı olmamak gibi lüksünün bulunmaması⁹⁹ bu ekseninde cereyan eden durumlardan addedilebilir.

4.4. Gelenek ve Görenekler

a. Örf ve Adet

Örf, insanların üzerinde anlaştığı ve o minval üzere yürüdüğü söz, fiil veya terk etmelerdir. Örf, sahih ve fasit örf olmak üzere iki kısma

⁹⁵ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü’r-râsiye*, 31a-31b.

⁹⁶ Zuhaylî, *Fıkhü’l-islâmî ve edilletüh*, 3: 714.

⁹⁷ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü’r-râsiye*, 30b.

⁹⁸ A. Kâmil, *Fetâvâ*, 26.

⁹⁹ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü’r-râsiye*, 24b-25a.

taksim edilir. Sahih örf insanlar tarafından bilinen, şer'î delillere aykırılık teşkil etmeyen, haramı helal, helalı da haram saymayan; fasit örf ise, sayılan şartların bir veya birkaçına muhalif olan kavramdır.¹⁰⁰ Ayrıca bir örfün hüküm ifade edebilmesi için ilgili muamelelerin toplum nazarının tümünde veya çoğunluğunda uygulanıyor olması, akit esnasında cari olması, açık bir irade beyanı ve İslam hukukunun genel ilkeleriyle çatışmaması gerekir. Aksi durumda mevcut örf geçerlilik şartlarını kaybeder.¹⁰¹ Konuyla ilgili Amasya fıkıh kültüründe şöyle bir örnek zikredilebilir: Kahvecinin fincanı, şerbetçinin bardağı veya hamamcının taşı kasıt olmaksızın müşterinin elinde telef olması durumunda Amasya'da mevcut adet ve gelenek, zararı müşterinin ödemesini öngörüyorsa da bazı Amasyalı fakihlerin fetvasına göre müşteri zararı tazmin etmekle mükellef değildir.¹⁰² Zira söz konusu âdetin sadece Amasya yöresinde yürürlükte olup diğer yörelerde yürürlükte olmaması, yukarıda geçen örfün toplumun tümünde veya çoğunluğunda uygulanıyor olması prensibiyle çelişmesine sebep olmaktadır. Bu ise böyle bir örf ve geleneğin fasit olduğunu ve uygulanmasının imkânsızlığını ortaya çıkarmaktadır.

b. Yemin Kültürü

Amasya'nın tarihi incelendiğinde fıkıh kültür yelpazesinde sözü kuvvetlendirmek için dini yönden değerli bir varlık üzerine yemin etmenin de bulunduğu görülmektedir. Önceki asırlarda Amasya halkı bir türbede metfun bulunan Hicâbi Baba yatırını her gün ziyaret eder, ondan medet umar ve meşhur kılıcına kutsallık atfederek çarptığına inanırlardı. Hatta "*ekmek çarpsın*" kelimesinin yerine "*Hicâbi çarpsın*" derlerdi.¹⁰³ Amasyalıların bir dönemde böyle bir inanca sahip olması, yeminin toplum hayatındaki derinliğini tezahür ettirmektedir. Ancak şu hususun da belirtilmesi gerekir ki, İslam hukukunda yemin ancak Allah adı veya sıfatları üzerine yapılır. Bir kimse Allah'tan başkası adına mesela; Kâbe, melekler, peygamberler, ekmek gibi şeylere yemin ederse veya senin hakkın için, ömrün hakkın için diyerek yemin ederse veyahut evliya, veli gibi keramet sahipleri adına yemin ederse fakihlerin icmâıyla

¹⁰⁰ Hallâf, *İlmü usûli'l-fıkh*, 85.

¹⁰¹ Zekiyyüddîn Şa'bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 198-99.

¹⁰² M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 30b-31a.

¹⁰³ Ayar - Özel, "Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in Amasya Günlükleri'nin Tanıtımı ve Sadeleştirilmesi", 162.

bunlar yemin sayılmamakla beraber mekruh olur.¹⁰⁴ Buradan hareketle Amasya'nın fıkıh literatüründe hükmü mekruh olan bir yemin kültürünün bulunduğu ileri sürülebilir.

c. Miras Taksim Ücreti

Kısmet, terekenin (mirasın) belli oranlarda ilgili taraflara hisselerinin tayin edilmesidir. Bu işi yapana kâsim (paylaştırıcı); aldığı ücrete ise taksim ücreti adı verilir. Taraflar aralarında yaşça küçük kimse yoksa genellikle taksimatı kendileri yapar. Ancak varisler içerisinde yaş küçük olan bulunduğu zaman kâsimin emrine ihtiyaç duyulur. Bu durumda kâsim ilgili taraflardan ücret talep edebilir.¹⁰⁵ Hal böyle iken Amasya'da bu gibi durumlarda kâsimin ücretinin yalnızca küçük varisten alınması, büyük varisten alınmaması yönünde fetva makamına bir problem tevdi edilmiş, fetva makamı da taksime giren herkesten kâsimin ücretinin alınması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰⁶ Durum böyle olunca Amasya'nın fıkıh kültüründe hem miras taksiminin hem de kâsimin ücretinin birebir mevcut olduğu zuhur etmektedir.

d. Vakfiye ve Yapı Kültürü

Bimarhane'de, II. Bayezid ve Yörgüç Paşa Camii'nde vakfiyelerin bulunması,¹⁰⁷ Ziyere (Diyere) mevkiinde kirlenen çamaşırların yıkanması için umumi çamaşırhanelerin inşa edilmesi, kaplarının, kazanlarının ve havanlarının vakfiye olarak nitelendirilmesi,¹⁰⁸ bir zamanlar Amasya'da vakfiye kültürünün bulunduğu işaret etmektedir.

Amasya'nın tarihî ve coğrafi dokusuna uygun olarak bina ve yapıların inşa edilmesinde fıkıh kültürünün tesirinin olduğu inkâr edilemez. Amasya'nın tarihiyle içi içe olan yalı boyu evlerinin en fazla iki kattan müteşekkil olması bunu ispatlamaktadır. Hatta bunun böyle olması gerektiğini anlayan Ali Saim Ülgen (ö. 1382/1963): "*Amasya'da iki*

¹⁰⁴ Mevslî, *İhtiyâr li ta'lîl-i-muhtâr*, 4: 50 vd.; Zuhaylî, *Fıkhü'l-islâmî ve edilletüh*, 3: 375 vd.

¹⁰⁵ Merğınânî, *Hidâye fi şerhi bidâyeti'l-mübtedî*, 4: 325; Zuhaylî, *Fıkhü'l-islâmî ve edilletüh*, 5: 679.

¹⁰⁶ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 17b-18a.

¹⁰⁷ Ayar - Özel, "Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in Amasya Günlükleri'nin Tanıtımı ve Sadeleştirilmesi", 154, 156.

¹⁰⁸ Ayar - Özel, "Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in Amasya Günlükleri'nin Tanıtımı ve Sadeleştirilmesi", 166.

kattan fazla bina yapılmaz diye kanun çıkarılmalı"¹⁰⁹ ifadesini kullanarak bu konuya atıf yapmıştır. Keza Amasya'da bulunan Çakallar ve Soğuk Pınar mevkiinin hazine arazisi sayılmasına rağmen bazı kimseler tarafından ekilip biçilmesi için tarlaya dönüştürülmesi sonucunda doğal güzelliği bozması ve yağmur yağdığıında heyelana sebep olması veçhiyle anılan yerlerin tekrar eski haline dönüştürülmesi ve umuma açık gezi alanı yapılması; yine XIX. yüzyılda Ok Meydanı, Göklis ve Karaağaç Meydanının umuma açık mesire ve piknik alanı olarak tahsis edilmesi¹¹⁰ de fıkıh kültürünün doğa üzerindeki etkisi olarak addedilebilir. Keza Yeşilirmak'ın kıyısındaki boş arazilerin oraya yakın bağ sahiplerinin inisiyatifine bırakılmaması (temessük) ve başkalarının bu arazileri kullanamaması¹¹¹ da bu konuya dâhil edilebilir.

5. Ukubâtla İlgili Fıkıh Kültürü

Ukubât, İslam hukukunda miktarı Şâri' tarafından önceden belirlenen veya belirleme yetkisi değişen ve gelişen şartlar muvacehesince yetkililerin takdirine bırakılan bütün cezaları ifade eden kullanılan, ibâdât ve muâmelâtla birlikte furûu fıkıhın üç ana bölümünden birisini oluşturan fıkıh terimidir. Kapsamına had, kısas ve ta'zîr cezalarının yanı sıra malî cezalar da dahildir.

5.1. İltizam Vergisi

Osmanlı devlet hazinesi vergilerinin bir bölümünün devlet tarafından belli bir bedel karşılığında özel kişilere devredilerek toplanması yöntemine iltizam usulü; bu işi üstlenen yetkililere de mültezim adı verilir.¹¹² Bu usul, XVI. yüzyılda devletin ekonomisinin zayıflaması hasebiyle ekonomik durumu düzeltmek ve hazineye ekstra gelir sağlamak amacıyla yetiştirilen ürünler üzerinden onda bir vergi alma esasına dayanmaktadır. Fakat çoğu zaman yetkisini aşan mültezimler bu durumu suiistimal etmek suretiyle dönemin müftülerinden birtakım fetvalar alarak halktan alınması gerekenden daha fazla vergi almışlar, sonuçta halkı devlete karşı galeyana

¹⁰⁹ Ayar - Özel, "Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in Amasya Günlükleri'nin Tanıtımı ve Sadeleştirilmesi", 164.

¹¹⁰ M. Vâzıh Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 16b.

¹¹¹ M. Vâzıh Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 17a.

¹¹² Mehmet Genç, "İltizam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22: 154.

getirmişlerdir.¹¹³ Nitekim buna benzer bir olay Amasya mültezimi olan Canikli-zade Tayyar Mahmud Paşa (ö. 1222/1808) zamanında gerçekleşmiştir. Tayyar Mahmud Paşa diğer müftü ve fakihlerin karşı çıkmasına; hatta lanetlemesine rağmen kendi dahliyle göreve getirdiği Mustafa Vâzih Efendi'nin fetvasıyla halktan üçte bir oranında vergi toplamıştır. Bu durum ise Mustafa Vâzih Efendiye pek çok kesim tarafından eleştiri oklarının yöneltmesine sebep olmuştur.¹¹⁴ Bu örnek, Amasya şehrinde iltizam usulünün amacından sapması, halk tarafından benimsenmemesi gibi olayın olumsuz yönlerine işaret etse de mültezimlerin haksız bir vergi olsa bile halkı ikna için fetva makamının oluru olmadan hareket etmemesi, olayın olumlu yönüne işaret etmektedir. Bu durum ise ilgili taraflarda fıkıh kültürünün ne derece derin ve etkin olduğunu göstermektedir.

5.2. Ta'zîr Cezası

İslam ceza hukukunda bedenî cezalar genel olarak had, kısas ve ta'zîr cezaları gerektiren suçlardan müteşekkildir. Had ve kısas suçları ve ona öngörülen cezalar, mukadder; ta'zîr suçları ve ona öngörülen cezalar ise gayri mukadder bir özelliğe sahiptir.¹¹⁵ Amasya'da kendini sofi olarak tanıtan kimselere halk arasında olur-olmaz fetvalar vermesi, beddualarına halkı zorla âmin dedirtmesi, dinde yeri olmayan fetvalar vermesi ve en önemlisi de fitne ve fesat çıkarması suçlarından ta'zîr cezasının uygulanabilmesi,¹¹⁶ Amasya'nın fıkıh kültüründe ta'zîr türü cezaların bulunduğunu izhar etmektedir. Zira zikri geçen her bir suç mukadder olmayan suçlar kapsamına girdiği için ancak ta'zîr türü bir cezayı gerektirir.

Cahilce fetva veren, insanları kandıran, onlara kaçamak yolları gösteren, sosyal karışıklıklara sebep olan ve en önemlisi de devlete vergi vermemek için âlim geçinen derviş ve sofu görünümlü mâcin müftüler de bu kapsamda değerlendirilebilir. Zira arz edilen suçlamalar ta'zîr nev'inden müeyyideleri öngörür.¹¹⁷ Böyle kimselerin Amasya beldesinde de bulunması ve halk marifetiyle müftülük makamından

¹¹³ Mehmet Zeki Pakalın, "İltizam", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), 2: 58.

¹¹⁴ Aydın - Dündar, "Amasya Şehir Tarihleri", 974-975.

¹¹⁵ Murat Polat, *İslam Ceza Hukukunda Suç-Ceza Dengesi* (Ankara: Astana Yayınları, 2019), 35-36.

¹¹⁶ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 10a-10b; A. Kâmil, *Fetâvâ*, 9.

¹¹⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 7: 169

hakkında fetva istenmesi,¹¹⁸ müfti-i mâcinin ve ona öngörülen müeyyidelerin Amasya fıkıh kültüründeki yerini belli eder.

5.3. Malî Ta'zîr Cezası

İslam ceza hukukunda malî cezalar ise genel olarak mukadder malî cezalar (diyet, erş, keffâret, miras ve vasiyetten mahrumiyet cezaları) ve mukadder olmayan malî cezalar (malî ta'zîr cezaları) olmak üzere iki kısma ayrılır.¹¹⁹ Malî ta'zîr cezalarına örnek olarak şu olay zikredilebilir: Amasya'da bulunan Sultan Beyazıt Camii'nin bahçe müştemilatından olmadığı halde güya hayır amacıyla inşa edilen birtakım yapılarda derviş görünümlü kimseler, insanlar arasında fitne ve fesat yayma amaçlı sohbetler yapmaktaydı. Dönemin bazı fakihlerinden bu yapılar hakkında fetva istenince onlar da anılan yapıların yıkılması (hedm) yönünde fetva vermişlerdir.¹²⁰ Böyle bir kararın İslam ceza hukukundaki karşılığı, malî ta'zîr cezalarından itlaf (imha) etmedir. İtlâf, kötü şeyler olarak kabul edilen eşyanın veya malın yakma, yıkma, kırma, kesme, parçalama ve telef etme gibi usullerle kısmen veya tamamen kullanılmaz hale getirilmesi şeklinde uygulanan bir malî ceza türüdür.¹²¹ Yine Hıristiyanların Paskalya Bayramı için gıda stoklaması yapanlara ve yalnızca onlara satanlara (ihtikâr) dönemin müftüsü tarafından kamu adına mallarına ta'zîren el koyma (müsadere) cezası verilmesi¹²² aynı dönemin Amasya'sında mevcuttu. Amasya'da ilgili tarihte böyle uygulamaların vaki olması, malî ta'zîr türü cezaların Amasya'nın fıkıh literatüründe yer aldığını kanıtlar mahiyettedir.

5.4. Tazminat Cezası

Amasya yöresinde müzâraa akdi, "Yarıya verme" olarak nitelendirildiği daha önce belirtilmişti. Amasya'da bahçeyi yarıya verme usulüyle tutan bahçıvanın bahçeye ait böcekhanede ikamet ederek hem mal sahibinin bahçesine sahip çıkması hem de ipek böceği yetiştirmede ona yardımcı olması adet haline gelmiş bir uygulamadır. Diğer taraftan bahçıvanın, kirazları ve ipeği erken devşirmesinden sonra bağı terk ederek gitmesi sonucunda bağdaki ağaçların bakımsızlıktan kuruması ve sonuçta maddi zarara sebep olması da olumsuz bir ahlak halini

¹¹⁸ M. Vâzıh Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 10b.

¹¹⁹ Polat, *İslam Ceza Hukukunda Suç-Ceza Dengesi*, 36.

¹²⁰ M. Vâzıh Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 10b-11a.

¹²¹ Abdülkadir Udeh, *Teşrîu'l-cinâi'l-islâmî* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1993), 1: 704-705; Polat, *İslam Ceza Hukukunda Suç-Ceza Dengesi*, 229.

¹²² Kühistânî, *Câmiu'r-rumûz*, 540; M. Vâzıh Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 12a.

almıştır. Söz konusu olayın fetva makamına aksettirilmesi sonucunda fetva makamının da bahçivandan, bahçenin telefine sebep olması veçhiyle onu maddi tazminatla cezalandırılması,¹²³ Amasya'da tazminatla ilgili bir fıkıh kültürünün zaman içerisinde oluştuğu izlenimi vermektedir. Keza yolsuzluk yaparak ipek çekicisinin normal durumda bir batman böcekten iki nidire (125 dirhem çekilmiş saf ipek) çıkarmaması durumunda da çıkaramadığı yekûnu mal sahibine ödemek zorunda olması¹²⁴ da bu kapsamda değerlendirilebilir.

5.5. Diyet

Diyet; bir şahsın haksız olarak öldürülmesi, sakat bırakılması veya yaralanması halinde ceza ve kan bedeli olarak mağdura ya da mirasçılara ödenen mal veya parayı ifade etmektedir.¹²⁵ Yani diyet, bir nevi zayi olan hakkın telafi ve tazmin edilmesidir. Bu malî ceza, kasten adam öldürme suçunda hak sahibinin kısıstan vazgeçmesi veya herhangi bir sebeple kısasın uygulanamaması durumunda bedeli ceza olarak; kasit benzeri öldürme, hatâen öldürme ve tessebbüben işlenen cinayetlerde ise aslî ceza olarak uygulanır.¹²⁶ Hal böyle olunca, Yeşilirmak'ta şakalaşarak birbirlerinin ölümüne sebep olan kişilerin diyetlerinin takas yoluyla birbirlerine karşılık olarak sayılması,¹²⁷ Amasya'nın fıkıh kültüründe diyet cezasının varlığını izhar etmektedir. Yine ırmakta boğulmak üzere olan bir kişiyi kurtarmak için suya giren, bu esnada can havliyle kendisini kurtarmak isteyene sarılarak ölümüne sebebiyet verenin mirasçılarında ölen kişinin diyetinin tahsil edilmesinin istenmesi¹²⁸ de bu kapsamda düşünülebilir.

Diyetin ödenme şekli ve zamanına gelince, İslam hukukçularının çoğunluğu kasten adam öldürme veya yaralamalarda ödenecek diyetle, diyetin kısas yerine geçmesi sebebiyle suçluya vade ile ödeme hakkı tanımayıp, tek başına zararın bedelini ödettirirler. Diğer suçlarda ise diyetin üç eşit taksitte, üç yılda ödenmesine imkân tanurlar.¹²⁹ Amasya'da zorlukla avlanan etlik hayvanlarının bazı çocuklar

¹²³ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 29a-29b.

¹²⁴ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 29b.

¹²⁵ Necmüddin Ebû Hafs Neseî, "Diyet", *Tilbetü't-talebe fi'l-istilahâtü'l-fikhiyye* (b.y.: Matbaatü'l-âmire, 1311/1893), 163.

¹²⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 7: 241, 255; Polat, *İslam Ceza Hukukunda Suç-Ceza Dengesi*, 203.

¹²⁷ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 30a.

¹²⁸ M. Vâzih Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 30a-30b.

¹²⁹ Şeybânî, *Asl*, 6: 466.

tarafından ürkütülerek telef edilmesi durumunda velilerinin borcu yüklenmesi (âkile) ve ödeyememesi durumunda ise belli bir mühletin kendilerine sunulması,¹³⁰ hem âkile sisteminin hem de diyetin ödeme şekli ve zamanındaki kolaylık prensibinin Amasya'da benimsendiğini hissettirmektedir.

Sonuç

İslam'ın baştan kurucu, yönlendirici ve üretici bir niteliğe sahip oluşu onu her türlü kültür ve medeniyetin önüne geçirmiş, aslı, belirleyici ve kalıcı bir faktör haline getirmiştir. İşte İslam'ın kurduğu, yönlendirdiği ve ürettiği fıkıh kültürünün, insanın ikame ettiği ve ortaya çıkardığı kültüre tam anlamıyla müdahale ettiği ve kendi yaşam modelini benimsettiği toplumlardan birisi de Amasya toplumdur. Bu görüşün en açık tezahürleri, yapılan bu çalışmada alenen görülmüştür. İbadetten muâmelât ve ukûbâtta kadar en ince problemler fetva makamıyla çözülmüş, müftî ve müsteftînin dinî konularda hassasiyeti neticesinde başına buyruk hareketlere yer verilmemiştir.

İnsanın ihtiyaçları sınırsız olduğu için ortaya çıkan sorunlar da bir o kadar sınırsız bir durum arz etmektedir. Hele hele bu sorunlar hem dünya hem de ahireti ilgilendirse, yani kişinin dinî yaşantısıyla yakından alakalı olursa olayın önemi daha da artmaktadır. Amasya'da pek çok fikhî olayların yaşanması ve fetva makamı marifetiyle çözüme kavuşturulması, Amasya halkının İslam fıkına ne kadar önem verdiğini ve yaşantısını ona göre tanzim ettiğini hissettirir mahiyettedir.

İslam fıkında "*Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz*"¹³¹ hadisi ekseninde daima insanlara zorluk yerine kolaylık, nefret ettirmek yerine sevdirmek prensibi ön planda tutulmuştur. Amasya fıkıh kültüründe de bu prensibin fazlaca işletildiği alenen müşahede edilmiştir. Zira verilen fetvalar gözden geçirildiğinde bu prensibin işletilmesi için sadece Ebû Hanîfe'nin görüşleriyle yetinilmemiş, mezhep içi diğer fakihlerin görüşlerine de yer verilmiştir.

Yararlanılan kaynaklarda geçtiği üzere dönemin fakihlerinden olmuş olayların yanında olmamış ve farazi olaylar hakkında da birtakım fetvaların istenmesi, Irak ekolünün yansımalarının Amasya beldesinde de hâkim olduğu bilfiil gözlenmiştir. Dolayısıyla Amasya gibi bir beldede böylesine farklı hükümlerin cereyan etmesi, tıpkı Kûfe

¹³⁰ M. Vâzıh Efendi, *Belâbilü'r-râsiye*, 30b-31a.

¹³¹ Buhârî, "İlim", 11.

beldesinde olduğu gibi Amasya'nın da kozmopolit bir yapıya sahip olduğu izlenimi vermektedir. 12 Şehzadenin bu şehirde tecrübe kazandığı da hesaba katılırsa devlet-millet ekseninde Amasya'nın fıkıh kültürünün diğer beldeler için ideal bir örnek olduğu ifade edilebilir.

Kaynakça

- Abdurrahman Kâmil. *Fetâvâ-yi Abdurrahman Kâmil*. 272: 70. Amasya Belediyesi Kütüphanesi.
- Atar, Fahrettin. "İfta Teşkilatının Ortaya Çıkışı". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1985): 19-48.
- Ayar, Ali Rıza - Özel, Recep Orhan. "Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in Amasya Günlüklerinin Tanıtımı ve Sadeleştirilmesi". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2013): 147-167.
- Aybakan, Bilal. "Rücû". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 284. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Aydın, Mesut - Dündar, Recep. "Amasya Şehir Tarihleri". *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/3 (2013): 971-990.
- Bardakoğlu, Ali. "Hidâne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 467-471. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Bilgili, İsmail. İslam Hukukunda Ma'dûm'un Satışı. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 8 (2006): 211-238.
- Bilgin, Vejdî. *Fakih ve Toplum*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Câmiu's-sahîh*. 9 Cilt. b.y.: Dâru tavkî'n-necât, 1422/2001.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan. "Zeyil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44: 348-350. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Dozy, Reinhart Peter. "Rucû". *Tekmiletü'l-meâcimi'l-arabî*. 5: 98. 10 Cilt. Irak: Vizâratü's-sekâfe, 2000.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as Sicistanî Ezdî. *Kitâbu's-sünen*. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 4 Cilt. Beyrut: y.y., ts.
- Erdoğan, Mehmet. "İrtifak". *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. 257. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Eroğlu, Haldun. "Şehzade". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 480-483. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Fetâvâ fi hakkî'l-Amasya*. 1684/2: 16b-44a. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi.
- Genç, Mehmet. "İltizam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22: 154-158. Ankara: TDV Yayınları, 2000.

- Halebî, İbrahim b. Muhammed. *Mecmeu'l-enhar fî şerhi Mülteka'l-ebhur*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiye, 1998.
- Hallâf, Abdülvehhâb. *İlmü usûli'l-fikh*. Mısır: Matbaatü'l-medenî, ts.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed b. Mahmûd. *Muğnî*. 15 Cilt. Riyad: Dâru'l-âlemi'l-kütüb, 1417/1997.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid Kazvini. *Sünen*. 2 Cilt. b.y.: Dâru'l-ihya, ts.
- İbnü'l-Hümmam, Kemâlüddin Muhammed. *Fethu'l-kadir*. 10 Cilt. b.y.: Dâru'l-fikr, ts.
- Kâdî Hân, Hasan b. Mansur Fahrüddîn Özcendî. *Fetvâ-yı mesâ'il-i belde-i Amasya*. Müst. Şair Hüsnü Bey. 1559/1: 3a-247a. Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi.
- Kâsânî, Alâüddin *Bedâiu's-sanâi*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiye, 1986.
- Kayapınar, Hüseyin. "Müzâraa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32: 234-236. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Koca, Ferhat. "Fetvahâne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12: 496-500. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Kurt, Songül Keçeci. "Fetvalar Işığında 19. Yüzyılda Amasya". *Uluslararası Amasya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ed. M. Fatih Köksal - Cavit Güzel - Gürkan Cevger - Aykut Özbayraktar - Mevlüt İlhan. 1: 295-309. Amasya: Kibatek Yayınları, 2017.
- Kühistânî, Şemseddin Muhammed. *Câmiu'r-rumûz*. Kalküta: Mazharu'l-acâib, 1858.
- Mergînânî, Ebû'l-Hasan Burhanüddin. *Hidâye fî şerhi bidâyeti'l-mübtedî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, ts.
- Mevsilî, Mecdüddin Ebû'l-Fazl. *İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*. 5 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-halebî, 1355/1937.
- Mustafa Vâzıh Efendi. *Belâbilü'r-râsiye fî riyâzi mesâili'l-Amasiyye*. 3267: 1b-72a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Mustafa Vâzıh Efendi. *Belâbilü'r-râsiye fî riyâzi mesâili'l-Amasiyye*. 813: 1-179. Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi.
- Mustafa Vâzıh Efendi. *Amasya Fetvaları ve İlk Amasya Şehir Tarihi*. Haz. Ali Rıza Ayar - Recep Orhan Özel. Amasya: Kültür Yayınları, 2014.
- Mustafa Vâzıh Efendi. *Amasya ile İlgili Bazı Fetvalar*. Müst. Deresekili Mehmet Efendi. 1038: 1b-34a. İskilip İlçe Halk Kütüphanesi.
- Müslim, Ebû Hüseyin b. Haccac Kuşeyrî. *Sahîh*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, ts.

- Nesâî, Ebû Abdullah Ahmed. *Sünen*. 9 Cilt. Halep: Mektebü'l-matbûâtî'l-islamiyye, 1986.
- Nesefî, Necmüddin Ebû Hafs. "Diyet". *Tilbetü't-talebe fi'l-ıstılahâtî'l-fıkhiyye*. 163. b.y.: Matbaatü'l-âmire, 1311/1893.
- Nesefî, Hâfuzuddîn Ebu'l-Berakât. *Musaffâ*. Müst. Mehmet b. İbrahim. 268: 249a-303b. Amasya İl Halk Kütüphanesi.
- Olçay, Osman Fevzi. *Amasya Şehri*. Amasya: Kültür Yayınları, 2010.
- Pakalın, Mehmet Zeki. "İltizam". *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 2: 58. 3 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.
- Pakalın, Mehmet Zeki. "Rubu". *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3: 53. 3 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.
- Polat, Murat. *İslam Ceza Hukukunda Suç-Ceza Dengesi*. Ankara: Astana Yayınları, 2019.
- Râzî, Ebû Bekir b. Abdilkadir. *Muhtârü's-sihâh*. 5. Baskı. Beyrut: Mektebetü'l-asriyye, 1420/1999.
- Strabon. *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographia)*. Trc. Adnan Pekman. İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları, 1983.
- Şa'bân, Zekiyyüddîn. *İslam Hukuk İlminin Esasları*. Trc. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Şahin, İlhan - Emecan, Feridun. "Amasya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3: 1-4. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Şahin, Kâmil. "Yetkin, Abdurrahman Kâmil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43: 504-505. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Şensoy, Sedat. "Ta'lîkat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 508-510. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *Asl*. 5 Cilt. Keratşi: İdaretü'l-Kurân ve'l-ulûm, ts.
- Tekin, Abdülkadir. "Hızır b. Muhammed el-Amâsî (1084/1673) ve "Ğusûnü'l-usûl" İsimli Eseri". *Uluslararası Amasya Alimleri Sempozyumu, Bildiriler Kitabı-1*. Ed. Şuayip Özdemir - Ayşegül Gün. 1: 373-388. Amasya: Kibatek Yayınları, 2017.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünen-i Tirmizi*. 5 Cilt. Mısır: Matbaa-ı Mustafa Halebî, 1975.
- Udeh, Abdülkadir. *Teşrîu'l-cinâî'l-islâmî*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1993.
- Zuhaylî, Vehbe. *Fıkhu'l-islâmî ve edilletüh*. 8 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-fikr, 1985.